



GÖTEBORGS UNIVERSITET
Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning

Pojke/flicka på lika villkor? - en studie om hur kön skapas på idrottslektioner

Therese Andersson och Susanne Lundkvist

Examensarbete 10 poäng, LAU350

Handledare: Kerstin Lökken

Examinator: Ninni Trossholmen

Rapportnummer: HT06-1030-3

Abstract

Examinationsnivå: Examensarbete 10 poäng

Titel: Pojke/flicka på lika villkor? - en studie om hur kön skapas på idrottslektioner

Författare: Therese Andersson och Susanne Lundkvist

Termin och år: HT-06

Institution: Etnologiska institutionen

Handledare: Kerstin Lökken

Examinator: Ninni Trossholmen

Rapportnummer: HT06-1030-3

Nyckelord: kön/genus, lärare, idrott, betyg, idrottshall

Det är av stor vikt för vår lärarprofession att vi har en medvetenhet kring de traditionella könsmoder som finns i vårt samhälle och att vi i vår yrkesroll ansvarar för att motverka att de upprätthålls. Det är viktigt att vi ser våra elever som individer med olika förutsättningar och behov och inte utifrån om man är pojke eller flicka.

Det här är något som säkert varje lärare samtycker till men intressant är att se hur det fungerar i praktiken på våra skolor. Vårt syfte med undersökningen är därför att belysa hur lärare uppfattar att kön gestaltas i idrottshallen och hur idrottslärare resonerar kring likheter och skillnader utifrån kön.

Undersökningen bygger på insamlad material från observationer på idrottslektioner samt intervjuer med lärare. Resultatet visar att det i praktiken råder skillnader mellan könen trots att lärarna har en medvetenhet kring de traditionella könsmoderna. Föreställningar kring kön är starkt rotade i vårt samhälle och styr oss mer eller mindre medvetet. Det är något vi noterar när vi intervjuar lärare och när vi observerar deras lektioner. Eleverna hjälper också omedvetet till att förstärka och upprätthålla könsskillnaderna och gör vad som förväntas av dem beroende på om de är en flicka eller pojke.

Förord

Vårt samarbete under examensarbetet har varit intensivt och fungerat bra. Vi har båda deltagit i arbetets alla delmoment och även kunnat resonera kring dem på ett produktivt sätt. I den gemensamma processen har vi kompletterat varandra väl samt tillsammans funnit goda och smidiga strategier för vårt skrivande. Det har varit en intressant och framför allt en rolig tid.

Vi vill framföra vårt varmaste tack till de idrottslärare som tagit sig tid och som vi fått förmånen att intervjua. Till övriga lärare och alla de elever som har ställt sig positiva till att låta oss observera dem på deras idrottslektioner, vill vi också framföra stort tack.

Vår handledare Kerstin Lökken, har varit ett stort stöd och gett oss värdefull kritik och uppmuntrat oss under den pågående och intensiva processen, även till henne vill vi rikta ett stort och innerligt tack.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
Syfte och frågeställning	4
Utbildningsvetenskaplig relevans	5
Teoretisk anknytning	5
Begreppsförklaringar	7
Tidigare forskning	7
Material och metod	9
Urval av material	9
Genomförande	10
Intervjuer	10
Informanter	11
Observationer	11
Reflektioner kring material och metod	12
2. Historisk bakgrund	14
3. Resultat	17
Hur kön görs i praktiken	17
<i>Flickornas roll i idrottshallen</i>	19
Aktiviteter i idrottshallen och på fritiden	21
<i>Flickor söker flickor och pojkar söker pojkar</i>	23
<i>Tankar kring planering av idrottslektioner</i>	23
Sam – och särundervisning	24
<i>Hur särundervisning upplevs</i>	24
<i>Skillnader i särgrupperna</i>	26
Betyg och bedömning	26
<i>Skillnader mellan flickor och pojkar</i>	27
4. Slutdiskussion	30
Referenser	33
BILAGOR – Intervjufrågor	

1. Inledning

I Skolverkets rapport *Könsskillnader i måluppfyllelse och utbildningar* (Skolverkets rapport nr. 287:2003) står att läsa att pojkar går ut med högre betyg än flickor i ämnet idrott och hälsa när de lämnar grundskolan. Vi ställer oss då frågorna: Vad kan ligga till grund för detta resultat? Har flickor och pojkar samma förutsättningar att få likvärdiga betyg inom ämnet idrott och hälsa?

Allmänt finns det inom skolan föreställningar som gör en skillnad mellan pojkar och flickor. Det finns ett socialt/kulturellt skapat kön - genus - som synliggörs i en pedagogisk miljö med specifika mönster för gruppen flickor och för gruppen pojkar. Då man pratar om pojkar generellt förknippas de traditionellt med brottning, bilar, klätterträd och hög ljudnivå. Pratar man om flickor är det ofta balett, dockor, pyssel, lugn och harmoni. Vad som ofta inte synliggörs är att det finns skillnader inom kategorierna. Det finns pojkar som inte vill klättra i träd utan i stället måla eller läsa en bok, medan det finns flickor som hellre sparkar boll eller snickrar i stället för att dansa balett. Det visar att alla inte passar in i traditionella genusmönster. Det är därför viktigt att bryta upp mönstren och är man medveten om dem, kan man undvika att gå i fällan: att utgå ifrån stereotypa föreställningar kring kön/genus.

Med det här i åtanke ställer vi oss då frågorna: Hur ser det ut i skolornas idrottshallar? Hur tillgodogörs pojkars och flickors olikheter respektive likheter där? Det här är viktiga frågor som vi kände att vi ville forska vidare om.

I skolans läroplan, Lpo 94 kan vi ur värdegrunden läsa att alla skall ha en likvärdig utbildning och att skolan ska motverka traditionella könsmonster:

Skolan skall aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan och de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den skall ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla förmåga och intressen oberoende av könstillhörighet. (Lpo 94 I: *Lärares handbok* 2002:10)

Med tanke på Skolverkets rapport ovan, om skillnader i betyg beroende på kön, undrar vi hur läroplanens mål förverkligas i praktiken.

Syfte och frågeställningar

Syftet med vår undersökning är belysa hur lärare uppfattar att kön gestaltas i idrottshallen.

Övergripande frågeställningar är:

- Hur resonerar idrottslärare kring likheter och skillnader utifrån kön?
- Hur tänker lärarna kring jämställdhet i planering av idrottsaktiviteter?
- Vilka eventuella likheter/skillnader finns det enligt lärarna mellan hur pojkar/flickor uppfattar/agerar på idrottslektionerna?
- Särundervisning – Hur resonerar lärarna kring detta?

Utbildningsvetenskaplig relevans

I vår utbildning lär vi oss att ”man skall se till varje individ”. Vi ställer oss frågan om man verkligen gör det och hur vi som pedagoger förhåller oss till det? Genuspedagogik i skolan handlar om att ha en medvetenhet kring föreställningar och omedvetna förväntningar utifrån kön. Det handlar också om att undvika att flickor och pojkar bemöts och bedöms olika i skolan. Det handlar att som lärare ha ett förhållningssätt och en medvetenhet om den makt man har i sin yrkesroll och inte reproducera i traditionellt könsmonster eller omskapa dem. En medvetenhet som hjälp för att identifiera mönstren - det som blivit en norm - är ibland svårt att genomskåda. Vi tar dem för givet. Inte minst inom skolan, har det visat sig. Enligt läroplanen vi tidigare nämnt, ser vi klara direktiv som visar vikten av ett jämställt och jämlikt förhållningssätt i skolan.

Teoretisk anknytning

I våra teoretiska utgångspunkter för vår undersökning ligger föreställningar om särhållandet mellan könen och även om hur kön görs. Dessa föreställningar kring kön finns i olika diskurser i samhället. Skolverkets rapport ovan lyfter fram skillnader i betyg mellan pojkar och flickor vilket visar på särkillnader utifrån kön. Viktigt är också hur kön görs genom olika handlingar i idrottshallen. Nedan kommer vi att presentera olika teoretiska infallsvinklar som tar upp särhållandet av kön samt hur skillnader görs mellan flickor och pojkar i olika sammanhang.

Yvonne Hirdman som är historiker och genusforskare har skrivit ”Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning”. (1988) Genussystemets två grundläggande logiker är, enligt Hirdman, isärhållningen av könen och etablerandet av det manliga som norm. I teorierna frågar man sig hur det kan komma sig att kvinnor generellt, geografiskt och historiskt har ett lägre socialt värde än män. Det var på det här sättet det vetenskapliga frågandet kring genus började: Varför? Hur?

Hirdman utgår från begreppet genus. Det är översatt från det engelska ”sex/gendersystem” och myntades på mitten av sjuttioalet av Gayle Rubin. Genus är ett begrepp man analytiskt använder för att skilja kulturellt kön från biologiskt kön.

Hirdmans egen hypotes, utifrån sina teorier kring genusystemet, är ”att det är ur isärhållningen som den manliga normen legaliseras”.(Hirdman 1988:51) Eller som Hirdman förklarar det:

- Den ena logiken är just dikotomin, dvs. isärhållandets tabu: manligt och kvinnligt bör inte blandas.
- Den andra logiken är hierarkin: det är mannen som är norm. Det är män som är människor, därmed utgör de normen för det normala och det allmängiltiga. (1988:51)

Isärhållningens grunduttryck finns i arbetsdelningen mellan könen och i föreställningar om det manliga och det kvinnliga. Vem bör göra vad? Hur värderas detta? Det finns enligt henne en genusformering där, ”mannen är det positiva och kvinnor det negativa – A och B” och fortsätter genom att referera till den franska feministiska filosofen Simone de Beauvoir som framhåller: ”Man kan inte vara en A utan att förtrycka en B”. (I: Hirdman1988:52)

Vårt mänskliga sätt att tänka utvecklar isärhållandet som ett medel, en metod som ständigt verkar belöna tänkandet genom att ordna, strukturera och skapa aha-upplevelser. ”Det är

konkreta föreställningar om hur män och kvinnor skall vara mot varandra: i arbetet – vilka redskap som hör till vem, i kärleken – vem som skall förföra vem, i språket – hur de skall prata, vilka ord som får användas, i gestalten – vilka kläder som är tillåtna, hur långt håret skall vara.” (Hirdman 1988:54) Även kvinnor är medskapande och medgörande. Det finns kvinnor som upprätthåller den manliga normen för egen vinning i detta trots att de har en, som diskursen i samhället antyder, lägre social status.(jfr Hirdman)

En annan teoretiker som blir relevant för vår studie är filosofen Judith Butler. Vi har utgått från Butler men även litteratur där queerteoretikern Tiina Rosenberg tolkat henne. I inledningen av boken *Könet brinner* (Butler 2005) tolkar Tiina Rosenberg Butler. Butlers resonemang kännetecknas främst, enligt Rosenberg, av begreppen genealogi och performativitet. Genealogi innebär att kön/genus inte faller tillbaka på några ”naturliga” skillnader mellan kvinnor och män. Med performativitet menar hon att kön/genus inte är *vara* utan *göra*. Enligt Butler är ingen människa man eller kvinna automatiskt utan *görs* till man eller kvinna. (Butler 2005)

Butler utgår från att människors genus och sexualitet är konstruktioner. Hon menar att även vårt biologiska kön är konstruerat. Det förklarar hon med att vara född med slida eller penis är inte mer betydelsefullt än att vara född som blondin eller brunett. Det är enligt Butler samhället och vår kultur som styr vad som ska gälla för ”kvinnor” eller ”män”. (Butler 1997)

Enligt Butler innebär inte kön någonting man *är*, utan *gör*. Vilket då betyder att kön är en handling. Det är våra handlingar som definierar oss, vi är vad vi gör. Genom våra olika handlingar och val formar vi oss själva. Detta i sin tur leder, enligt Butler, till att om en man utför en handling som är socialt acceptabelt för en man, känner han sig också som en riktig man. När vi då betar oss utifrån dessa normer upprätthåller vi och förstärker dessa. (Butler 1997)

Med följande exempel förklarar Butler enligt Rosenberg, normen för det förhållningssätt som finns till köns kategorier.

Kvinnor sitter med hoppresade ben medan män sitter med särade ben. Enligt Butler skulle resonemanget ändras till att med hoppresade ben iscensätts (görs) en kvinna, med särade ben en man. (Butler 2005:16)

Särade ben är enligt Rosenberg en utåtgående, expansiv rörelse som innebär synlighet medan hoppresade ben tränger ihop kroppen och betyder osynlighet.

Skillnader mellan de olika teorierna vi presenterar ovan är att Hirdman kan förklaras med att hon fokuserar på idén om särhållandets principer - och Butler på görandets/handlingens principer. I det ögonblicket man föds som pojke eller flicka finns redan en social ”bild” av oss enligt Hirdman. Enligt Butler är man inte kvinna eller man utan görs till det genom handlingar.

De här teorierna blir relevanta för oss i vår studie. Blir man behandlad som individ i idrottshallen - som läroplanen föreskriver - eller har man som lärare redan i praktiken gjort en indelning av hur man är som pojke eller flicka dvs. görs kön utifrån särhållandets princip?

Begreppsförklaringar

Vi kommer i texten att använda begrepp som inte är helt självklara. Därför kommer vi kortfattat att redogöra för hur vi kommer att använda dem.

Butler ifrågasätter uppdelningen mellan socialt konstruerade genus och biologiskt kön. Hon menar att de är oskiljaktiga och att de inte ska finnas någon hierarki mellan dem. (Butler 2005) Vi kommer i vår undersökning, precis som Butler, att använda oss av termen kön även i betydelsen av socialt konstruerat kön. Begreppet genus kommer att användas när vi utgår från texter där det används. Vi vill också förtydliga att vi inte har tagit ställning på det sätt att vi helt har anslutit oss till Butlers synsätt kring kön, men vi finner hennes resonemang intressant och relevant för vår undersökning.

Sam- och särundervisning är termer för hur pojkar och flickor är uppdelade på idrottslektioner. En samundervisad lektion är en lektion där flickor och pojkar har idrott tillsammans medan en särundervisad lektion innebär att flickor och pojkar är i skilda grupper. Vi har även valt att använda oss av de äldre benämningarna, låg- mellan- samt högstadium inom olika årskurser i skolan, trots att vi vet att de benämns annorlunda idag.

Tidigare forskning

Forskningsfältet kring kön är stort och omfattande. Vi har gjort ett urval av det vi menar är relevant för vårt arbete. I artikeln ”Kön – Idrott – Skola” ställer sig pedagogen Håkan Larsson frågan ”Vad är det som värdesätts i undervisningen och vad får detta för konsekvenser för flickor och pojkars lärande”? (Larsson 2005) Han belyser frågor kring vad det gäller flickors och pojkars olika villkor i ämnet idrott och hälsa. Det han tar upp är idrottslärares sätt att skapa jämställda villkor bland dem. Det verkar enligt honom finnas en grundläggande utgångspunkt där det betonas att kraven för flickor bör vara lägre än för pojkar. Detta kan skapa en hämmande inverkan på vad både flickor och pojkar presterar menar Larsson. Det bortser att det finns flickor som klarar av att göra fysiskt mer krävande aktiviteter och det finns pojkar som inte klarar det. Håkan Larsson betonar i sin artikel att undervisningsformerna bör ses som uttryck för det som värdesätts i ämnet idrott och hälsa. Det som skall prägla ämnet är den idrottsliga förmågan, oavsett kön.

Håkan Larsson belyser i sin artikel ”Bortom ’sam- och särundervisning’ i ämnet idrott och hälsa” (2002) att när pojkars och flickors villkor i ämnet diskuteras handlar det oftast om ifall vederbörande skall ha idrottslektionerna tillsammans eller var för sig. (Larsson 2002) I klartext, enligt Larsson, handlar den första frågan om ifall pojkar och flickor är olika utifrån deras fysik, intresse, behov och erfarenhet av idrott. Om de kan ha ämnet tillsammans eller om de bör undervisas var för sig. Den andra frågan handlar om att pojkarna både tar och får ett så pass stort utrymme att inget blir kvar åt flickorna och att detta kan vara en orsak till att dela på könen. I artikeln gör Larsson en historisk tillbakablick i ämnet för att undersöka hur frågan kring pojkar och flickor har hanterats i ämnet idrott och hälsa under de senaste två seklerna.

I skolan läser flickor och pojkar samma ämnen, har samma läroplan och undervisas av samma lärare, men trots det är de åtskilda i olika situationer. ”När det skall väljas arbetskamrater, placering i klassrummet eller kamrater på rasten väljer pojkar varandra och även flickorna väljer varandra.” Det skriver pedagogen Kajsa Svaleryd om i boken *Genuspedagogik, En tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga* (2002) För henne handlar

genuspedagogik om ett genusmedvetet pedagogiskt arbete, med jämställdhet som målsättning. Hon menar att pojkar generellt får mer hjälp av lärarna. Hon beskriver hur hon mött pedagoger i skolan som anser att pojkar har bråttom och saknar tålamod. Svaleryd menar att om de inte omedelbart får uppmärksamhet eller hjälp vet de inte vad pojkarna kan ställa till med. Det finns en förväntan att pojkar skall vara mer fysiska och har ett större rörelsebehov än flickor. De tillåts att springa runt i högre utsträckning än flickor som förväntas sitta still. I en undersökning visar det sig att ”duktiga flickor” är de som får minst uppmärksamhet i en klass, medan ”duktiga pojkar” får mer uppmärksamhet än övriga pojkar. Ett genusmedvetet förhållningssätt uppmärksammar denna ojämställdhet. (Svaleryd 2002)

I antologin *Att bedöma eller döma – Tio artiklar om bedömning och betygssättning* (2002) diskuterar en av bokens författare Claes Annerstedt, pedagog inom idrott och hälsa kring hur man bedömer elever i ämnet. I sin artikel ”Betygssättning i idrott och hälsa” belyser han svårigheterna med betygssättning och hur man kan utvecklas i sin bedömningsförmåga som pedagog för att sätta rättvisa/tillförlitliga betyg. Idrott och hälsa är det enda ämne i slutbetyget från gymnasieskolan som man inte behöver räkna in då man söker till högre utbildningar. Oavsett vad man har för åsikt kring betygsfrågan, skall betyg sättas och då går det inte att blunda för svårigheterna. För att göra en rättvis bedömning i idrott och hälsa är det enligt Annerstedt viktigt att ta hänsyn till förutsättningar och insats. Ett betyg som enbart grundar sig på resultat från olika idrottsliga anser Annerstedt vara mycket orättvist eftersom olika elever har olika förutsättningar. (Annerstedt 2002)

Pedagogen Elisabet Öhrn skriver om kön/genus utifrån begreppen maskulinitet och feminitet i boken *Könsmönster i förändring? – en kunskapsöversikt om unga i skolan* (2002) Hon anser att det finns en hård gränsdragning mellan pojkar och flickor och att det finns en rangordning, en hierarki mellan könen. Flickor i skolan som är kavata och ifrågasättande har inte lika stor acceptans som pojkar har utan kan ses som besvärliga. (Öhrn 2002)

I vårt land har vi under de senaste åren sett många kvinnor lyckas bra inom idrotten. Det är många idrottsskvinnor som har lärt sig hantera fysisk styrka och en motorisk kompetens och omvandla dem till sportframgångar. Pedagogen Birgitta Fagrell har i sin avhandling *De små konstruktörerna. Flickor och pojkar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, familj och arbete* (2000) uppmärksammat ämnet. I studien har det framkommit att både flickor och pojkar tycker att pojkar är bättre i idrott. Hon har gjort en analys av barnens könskodning, hur de kategoriserar de kvinnliga och manliga värderingarna. För det manliga blev det adjektiv som: aktiv, modig, svårt och starkt och för det kvinnliga lugn, rädd, fjompig och svag. Flickkroppen står lägre i rang till pojkens och har inte samma kapacitet att bli en framgångsrik idrottare enligt studien. Fagrell menar att de kvinnliga idrottare vi har idag, har lyckats bryta en mansdominerad värld. Media uppmärksammar i större utsträckning dagens idrottande kvinnor utifrån resultaten de presterar och lägger mindre vikt, i alla fall i reportage från tävlingar, vid utseende eller annan verksamhet. (Fagrell 2000)

I boken *Maskulinitet - Representation, ideologi och retorik* (1999) beskriver etnologen Bo Nilsson att begreppet genus bestäms av tid, plats och social miljö. Man skapar sig en identitet inom sitt kön och för de villkor som råder. Pojkar skall vara tuffa och flickor mjuka. ”Identiteter är resultatet av många olika diskurser. Kategorier som kön, sexuell orientering, ras, klass och yrke bildar tillsammans en individs totala identitet” (Nilsson 1999:34)

Presentationen ovan av tidigare forskning kommer att fungera som stöd för att tolka och förstå vårt eget material i vår studie.

Material och metod

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur idrottslärarna resonerar kring jämställdhet mellan könen på idrottslektionerna. Hur de tänker kring likheter och skillnader utifrån kön och om lärarna kan se eventuella skillnader mellan hur pojkar/flickor uppfattar idrottslektionerna. För att undersöka detta kommer vi att använda oss av en kvalitativ metod i form av intervjuer och observationer.

Etnologen Eva Fägerborg menar att genom observationer får vi god information om händelser och det som sker i den yttre världen. Vi ser hur miljön ser ut och hur människor beter sig. I intervjun når vi de inre världarna. Där får vi syn på människors tankar och funderingar. (Fägerborg 1999) Enligt etnologen Magnus Öhlander är det en fördel att komplettera observationer med intervjuer för att få ett så pass heltäckande resultat som möjligt. Vi vill genom att använda oss av både intervju och observation som metod, undersöka hur läraren uppfattar att kön gestaltas i idrotten, samt hur det ”verkligt ser ut” på idrottslektionerna i skolan. (jfr Öhlander 1999)

Urval av material

En vanlig föreställning är att det kan vara skillnader i uppfattningen kring hur kön gestaltas under idrotten beroende på om läraren är manlig eller kvinnlig samt vilken ålder det är på barnen som läraren undervisar. Det var därför av stor vikt för vår undersökning att vi fick en manlig respektive kvinnlig lärare från varje låg-, mellan- och högstadium på grundskolan. På en av de skolor vi kontaktade visade det sig att där arbetade en manlig lärare som hade både låg – och mellanstadieelever i ämnet idrott och hälsa. Han fick därför representera båda stadierna. Urvalet blev således fem intervjuer med olika lärare. Tre kvinnliga och två manliga som undervisar elever i de tre olika stadierna i ämnet idrott och hälsa. Vi informerade respektive lärare om att vårt syfte med observationen var att se hur pojkar respektive flickor ter sig på en idrottslektion och att vi därefter önskade få en intervju med läraren.

De olika skolorna vi besökte är belägna i småorter i södra Sverige i socialt/ekonomiskt blandade områden. Skolorna har ett elevantal som varierar strax över 150 upp till nästan 700 elever.

Skola Neijden är en f-6 skola¹ med 400 elever och är belägen i ett mindre samhälle.

Skola Forsen är en f-6 skola med 185 elever och belägen i en mindre stad. När eleverna på skolan slutar sjätteklass går de vidare till skola Tundran.

Skola Höjden är en f-6 skola med 195 elever och belägen på landsbygden. När eleverna på skolan slutar sjätteklass går de vidare till skola Dalen.

Skola Tundran är en klass 7-9 skola med 520 elever och belägen i en mindre stad. Hit kommer eleverna från skola Forsen när de ska börja sjundeklass.

Skola Dalen är en klass 7-9 skola med 685 elever och belägen i en mindre stad. Hit kommer eleverna från skola Höjden när de börjar sjundeklass.

Alla namn på lärare och elever vi nämner och skolor som förekommer i texten är av anonymitetsskäl fingerade.

¹ F-6 skola är en skola med elever från förskoleklass t.o.m. år 6

Genomförande

Vi genomförde våra observationer och intervjuer under en tvåveckors period. För att vara säkra på att få med så mycket som möjligt när vi observerade och intervjuade valde vi att genomföra alla intervjuer och observationer tillsammans. Vi informerade våra informanter om att deras identitet samt skolan de arbetar på ska vara anonym.

Varje möte med de olika lärarna började med att vi först var med på en idrottslektion för att observera. I direkt anslutning till lektionen intervjuade vi sedan vederbörande lärare. Det var vi själva som föreslog den här ordningen för lärarna, som samtliga samtyckte till förslaget. I en eventuell annan ordning skulle lärarna kunna låta våra frågor påverka deras undervisning och deras eget agerande gentemot barnen. Detta var något vi ville undvika varför vi ansåg den här ordningen lämpligast.

Då några av lärarna hade vissa lektioner med särundervisning fann vi detta intressant för vår undersökning. Vi valde då att göra ytterligare observationer hos den läraren för att se hur en flickgrupp respektive pojkgrupp ter sig på en idrottslektion. Som nämnts ovan intervjuade vi fem olika lärare och utförde sammanlagt åtta observationer under deras idrottslektioner.

Intervjuer

Arbetet började med att vi skrev ner intervjufrågor (se bilaga 1) som skulle kunna ge oss den information vi sökte för vår undersökning. Frågor vi ville ha svar på var om det enligt lärarna finns könsskillnader på idrottslektionerna och i så fall hur lärarna hanterar dem. Lärarna hade inte fått ta del av frågorna innan intervjun, som nämnts ovan och visste således bara att vår undersökning handlade om kön och jämställdhet på idrottslektionerna.

Vid intervjuerna informerade vi informanten om vem av oss som skulle intervjuas medan den andra förde anteckningar under tiden. Då det kan finnas personer som är besvärade av att bli inspelade, förhörde vi oss också om informanten godkände att vi bandade intervjun. Samtliga informanter godkände detta, vilket underlättade vårt arbete med att få med allt som sades samt betoningar, tvekan, skratt etc. (jfr Fägerborg 1999) Den av oss som inte intervjuade hade intervjufrågorna framför sig och antecknade kortfattat ner informantens svar. Det här som en extra säkerhet ifall vi skulle få några tekniska problem med bandspelaren under intervjun. Den av oss som antecknade hade även till uppgift att följa intervjun och komplettera med eventuella frågor. Då det var nödvändigt att komma till respektive lärares skola för att utföra observationerna fann det sig också naturligt att intervjun ägde rum där. Vid intervjun valde läraren en plats på skolan där vi fick sitta i enrum.

Transkribering av intervjuer är en process där man översätter och gestaltar det talade språket och grundregeln är att allt prat skrivs ut ordagrant. (jfr Fägerborg 1999) Vi valde därför att skriva ut svaren på våra intervjufrågor så ordagrant som möjligt. Vidare var vi noga med att skriva ut de eventuella spontana frågor och kommentarer som kom upp under intervjun. De flesta intervjuerna avslutades i en spontan diskussion mellan oss alla tre efteråt, där bandspelaren fortfarande var på. Av det materialet har vi bara valt att plocka sådant som var av intresse för vår undersökning. Vi turades om att transkribera intervjuerna som sedan lästes noggrant igenom med eventuella kompletteringar och ändringar, för att sedan godkännas av oss båda. Vi har även haft informella samtal med informanternas kolleger vilka är nedskrivna i våra fältdagböcker.

Informanter

Här följer en kort presentation av lärarna som intervjuades. Utifrån vilken ålder det är på eleverna de arbetar med samt vilka åldersklasser de undervisade under den aktuella observationen.

Carina är 55 år och arbetar som förskollärare i en f-6 skola med 400 elever. Carina undervisar elever i förskoleklass i ämnet idrott och hälsa. Det har hon gjort i sex år.

Observation: Förskoleklass med flickor och pojkar blandat

Markus är 44 år och arbetar som resurs - och idrottslärare i en f-6 skola med 185 elever. Han undervisar elever i skolår f-6 i ämnet idrott och hälsa. Markus har arbetat som idrottslärare i 10 år.

Observation 1: Femteklass med flickor och pojkar blandat.

Observation 2: Tredjeklass med flickor och pojkar blandat.

Malin är 45 år och arbetar som ämneslärare och idrottslärare i en f-6 skola med 195 elever. Hon undervisar elever i skolår 4-6 i ämnet idrott och hälsa. Malin har arbetat som idrottslärare i tio år.

Observation: En åldersblandad klass 4-6. med flickor och pojkar blandat.

Rickard är 27 år och arbetar som idrottslärare i en 7-9 skola med 520 elever. Han undervisar elever i skolår 7-9 i ämnet idrott och hälsa. Rickard har arbetat som idrottslärare i fyra år.

Observation 1: Sjundeklass med enbart flickor.

Observation 2: Sjundeklass med enbart pojkar.

Observation 3: Sjundeklass med flickor och pojkar blandat.

Annika är 32 år och arbetar som matematik - och idrottslärare i en 7-9 skola med 685 elever. Hon undervisar elever i skolår 7-9 i ämnet idrott och hälsa. Annika har arbetat som idrottslärare i 8 år.

Observation: Niondeklass med pojkar och flickor blandat.

Samtliga av våra informanter har en pedagogisk utbildning varav Malin, Rickard och Annika inom Idrott och hälsa.

Observationer

Inför varje observation presenterade vi oss för eleverna samt informerade dem om varför vi var där. Vi frågade också om de godkände att vi satt och tittade på och förde anteckningar under deras idrottslektion. Vi mötte inte någon elev under dessa observationer som uttryckte något ogillande till att ha oss där, snarare tvärtom verkade de positiva till det. Under våra observationer var vi alltid båda två, utom vid ett tillfälle när vi skulle observera en flick – respektive pojkggrupp. De här lektionerna utfördes samtidigt i en stor idrottshall som var delad med en mjukvägg. Vi valde då att dela på oss för att kunna observera båda könen.

Vid våra observationer satt vi i mitten av hallens ena långvägg för att få en bra överblick över det som hände under lektionen. Vi de tillfällen aktiviteter utfördes på båda halvorna av

idrottshallen samtidigt, valde vi att observera varsin halva. Under observationen antecknade vi det vi såg och hörde som kändes relevant i vår fältdagbok.

Eftersom man oftast pratar högre än vanlig samtalston när man kommunicerar i en idrottshall hörde vi det mesta av vad som sades när det gällde instruktioner, tillsägelser eller uppmuntrande kommentarer från läraren. Även mycket av kommunikationen mellan eleverna i de olika aktiviteterna kunde urskiljas. Däremot hade vi ingen möjlighet att höra vad som sades när en enskild elev samtalade i vanlig samtalston med läraren, ej heller dialog mellan elever när de stod enskilt och pratade. Vid de tillfällena studerade vi mimik, gester och rörelser för att försöka göra antaganden vad det hela handlade om. (jfr Öhlander 1999) Det syntes ofta ganska tydligt om eleven gick fram till läraren för att visa att han/hon hade skadat sig, eller var upprörd över något som hade hänt under den pågående aktiviteten.

Den av oss som skrev rent anteckningarna för den aktuella observationen jämförde sina egna anteckningar med den andras och såg till att allt vi båda observerat kom med. Öhlander tar upp att det kan vara svårt att hinna med att anteckna när man utför sina observationer. (Öhlander 1999) Här såg vi tydligt det positiva med att vi hade observerat klasserna tillsammans. Även om mycket i våra anteckningar var likvärdig information fanns det alltid något den ena av oss observerat som den andra missat och tvärtom. Renskrivningen av materialet genomfördes samma dag, direkt efter besöket på skolan. Detta för att anteckningarna ibland kunde vara lite kladdiga och svårtolkade på grund av hastigheten i skrivandet. Det var viktigt att vi hade lektionen färsk i minnet för att själva komma ihåg och förstå vad vi menade. Våra anteckningar sammanställdes i vår fältdagbok.

Reflektioner kring material och metod

Vi är medvetna om att vi i vår studie rört oss i sociala miljöer och situationer som de barn och lärare vi kommit i kontakt med har ett förhållningssätt till. Ett förhållningssätt byggt på deras egen förförståelse och tolkningar, eftersom alla människor medvetet eller omedvetet tolkar och förhåller sig till alla situationer de hamnar i. (jfr Gilje, Grimen 1992) I det här fallet rör det sig dessutom om situationer som aktörerna är vana vid och har tolkat och tolkat om flera gånger.

Enligt Öhlander (1999) har vi en förförståelse inför alla forskningsuppgifter som är baserad på andras studier och/eller egna erfarenheter, tankar åsikter och fördomar som vi har. Detta är något vi är medvetna om kan ha påverkat oss när vi utfört våra observationer. Enligt kommunikationsforskaren Jan Strid menar även vetenskapsfilosofen Karl Popper att vi inte kan vara objektiva när vi observerar, eftersom vi aldrig startar med teorilösa observationer. Enligt Strid uttrycker sig Popper på följande sätt: ”Vi har redan tankar om det vi observerar när vi observerar det. Vi gör observationer utifrån de teorier vi redan har, vi kanske inte gör så djärva hypoteser för vi tror att vi redan vet”. (Jan Strid, seminarium 05.01.28)

Som förstagångsobservatörer har vi troligen missat viss information under vår observation, då en observation enligt Öhlander kräver övning och medvetenhet. (Öhlander 1999) Där tror vi ändå att vi haft fördel av att vi varit båda två vid varje observation och därmed sett allting med fyra ögon istället för med två. Vi har därigenom också haft möjlighet att diskutera olika händelser med varandra.

Vi har som tidigare nämnts även gjort intervjuer med respektive lärare vars lektion vi observerat. Fägerborg talar om att intervjusamtalen inte alltid flyter lätt. (Fägerborg 1999)

Vissa människor kan prata mycket och länge, medan andra människor svarar enstavigt och kort. På grund av vår ringa erfarenhet var det inte alltid lätt att få de lärare som var mer kortfattade i sina svar att prata på. Vi är också medvetna om att lärarnas svar vid intervjuerna bygger på deras erfarenheter generellt och kanske inte alltid stämmer överens med just den grupp de undervisade under den aktuella observationen.

Studien är byggd på åtta observationer och fem intervjuer med olika lärare vilket undersökningens reliabilitet och validitet grundar sig på. Vid intervjuer är det ett faktum att en obetydlig omformulering av en fråga kan oavsiktligt forma innehållet i svaret, vilket kan ha hänt då vi är oerfarna inom området. (jfr Kvale 1997) Vidare kan vi bara redovisa lärarnas upplevelser och erfarenheter kring ämnet då vi inte har intervjuat några elever. Då resultatet grundar sig på relativt få lärare kan det självklart inte ses som representativt för alla lärare. Trots detta menar vi att vi kan se tendenser som genererar kunskap kring hur kön kan gestaltas i idrottshallen.

2. Historisk bakgrund

För att förstå hur ämnet idrott och hälsa sett ut över tid - och då framförallt sam- och särundervisningen - ger vi här en historisk tillbakablick i ämnet. Vår historiska bakgrund bygger framförallt på Håkan Larsson som ger oss en inblick i hur ämnet praktiserats under de senaste två seklerna och hur frågan kring pojkar och flickor har hanterats inom idrottslektionerna. (Larsson 2002)

Under 1800-talet handlade frågan om sär- eller samundervisning hela skolan och inte bara idrottslektionerna. Man tänkte sig en skola i första hand för pojkar eller att pojkar och flickor skulle gå i skilda skolor. Detta på grund av att kvinnor och män hade olika uppgifter i samhället och därför behövde undervisas i olika saker. Av moraliska skäl var det viktigt att hålla könen åtskilda samt att flickor inte ansågs nå upp till pojkars intelligens. I den mån man gymnastiserade, var flickors och pojkars övningar ganska lika varandra under hela 1800 – talet, med den skillnaden att flickor fick avstå de mest ansträngande rörelserna. Under 1800 – talet handlade det nämligen mest om pojkarnas fysiska fostran. Det var gymnastik som var avsedd för män och leddes av män, den så kallade Linggymnastiken². Allt för att de skulle bli karaktärsfasta män och väl förberedda för den allmänna värnplikten. Skälet till varför flickor hade gymnastik i skolan berodde på det dåliga hälsoläget bland flickor

Från 1800-talet fram till mitten på 1970-talet var det en självklarhet att pojkar och flickor skulle undervisas var för sig. Det huvudsakliga innehållet i ämnet var fram till mitten på 1900-talet Linggymnastiken. På läroverken som mest bestod av pojkar hade man också fäktning och andra övningar med vapen.

När grundskolan infördes 1962 stod följande mål att läsa ur kursplanen för gymnastik i Läroplan för grundskolan (Lgr 62):

tillfredställa elevernas behov av rekreativ kroppsrörelse och medverka till deras allsidiga och harmoniska utveckling. Den ska bedrivas så att, att den allmänna prestationsförmågan höjes och en ändamålsenlig arbetsteknik främjas. Vidare skall en ekonomisk och estetiskt rörelsesätt eftersträvas för att främja en god kroppsbehärskning. Undervisningen skall syfta till att utveckla laganda, självdisciplin, hjälpsamhet och ledarförmåga. Den ska hos eleverna söka väcka bestående intresse och förståelse för behovet av fysisk aktivitet som medel till rekreation och hälsa. (Larsson 2002:109)

Den här framställningen är könsneutral men, några sidor längre fram i kursplanen nämns det att från och med årskurs 5 ska pojkar och flickor, om möjlighet finns undervisas i skilda grupper.

Från och med årskurs 5 bör gymnastiken för flickorna få en mer estetisk prägel. Även pojkgyrnastiken skall utmärkas av ett rytmiskt och harmoniskt rörelsesätt. Pojkarnas fristående gymnastik kan lämna något större plats åt redskapsövningar, som ska inriktas på teknisk grundskolning och uppöva styrka, spänst och stilkänsla. (Larsson 2002:110)

² Linggymnastiken konstruerades av Per Henrik Ling: Den delades in i fyra delar, *pedagogisk, militärisk, estetisk* och *medikal* linggymnastik. Den militära gymnastiken syftade till att utbilda soldater. Den medikala hade som mål att bota och lindra sjukdomar och olika hållningsfel. Den estetiska syftade till att genom kroppen uttrycka tankar och känslor. De olika delarna var dock inte helt skilda från varandra, bland annat var den medikala gymnastikens hållningskorrigerande rörelser en viktig del i den pedagogiska gymnastiken. (Fredriksson, 2005. http://www.historia.su.se/personal/eva_fredriksson/#Ling)

Man angav inga skäl till varför flickor och pojkar skulle undervisas var för sig, inte heller varför innehållet i undervisningen skulle vara olika mellan könen. Det här var något som ansågs självklart och naturligt. Ämnet Gymnastik handlade bland annat om att medverka till att eleverna skulle få en allsidig och harmonisk utveckling samt en god kroppsbehärskning. Begrepp som laganda, ledarförmåga, hjälpsamhet och självdisciplin var viktiga begrepp inom ämnet. (Larsson 2005)

Med det här synsättet på hur flickor och pojkar ska särskiljas, både som grupp och i form av aktiviteter som Lgr 62 förespråkar ser vi det mönstret i samhällets genusordning som Hirdman talar om. Att det finns ett isärhållande mellan könen som bildar sprickor i det sociala och historiska samhället. Själv menar Hirdman att det är människor som ändrat i naturen. Poängen enligt Hirdman verkar inte vara *hur* kön hålls isär, utan *att* dom gör det. (Hirdman 2001)

Införandet av Lgr 80 innebar ganska stora förändringar i skolan och då även för gymnastiken som fick det nya namnet Idrott och gymnastiksalen blev idrottshallen. Inga anvisningar om pojkars och flickors undervisning förekom i kursplanen för ämnet förutom att, pojkar och flickor redan på lågstadiet ska vänja sig och öva bollspel och lekar tillsammans. Detta ansågs vara ett sätt att bearbeta jämställdhetsproblematiken. I Lgr 80 betonar man också vikten av gemensam undervisning mellan könen. Genomförandet av samundervisningen sågs som ett sätt att öka jämställdheten och framgår också i text från Skolöverstyrelsen 1981: ”Denna anordning anses vara ett medel att utjämna könsrollerna och kan bli ett led i skolans uppgift att verka för jämställdhet mellan kvinnor och män.” (Larsson 2002:111) Sammanslagning menar Larsson ofta medförde att:

- a) Flickundervisningens innehåll fick ge vika för pojkundervisningens, såväl i skolans undervisning som i lärarutbildningen.
- b) De manliga idrottslärarna kom att uppfatta det som mer oproblematiskt att undervisa såväl grupper av motsatt kön som könsblandade grupper än de kvinnliga idrottslärarna; samt
- c) att pojkarna kom att favoriseras såväl vad gäller läraruppmärksamhet som betyg. (Larsson 2002:114)

Genom detta blir också resultatet som Butler poängterar, att kön konstrueras genom handling. (jfr Butler 1997)

I Lpo 94 ges ämnet idrott och hälsa en samhällelig inramning i kursplanen. Målet med ämnet är formulerat i punkter där första punkten som tas upp handlar om att eleven ska utveckla sin psykiska, fysiska och sociala förmåga samt en positiv självbild. I Lpo 94 formulerar man sig på ett sätt som betonar olikheter mellan pojkar och flickor:

Undervisningen skall ta hänsyn till elevernas skilda förutsättningar och bidra till jämställdhet genom att beakta de könsskillnader som finns mellan flickor och pojkar när det gäller t.ex. fysisk förmåga, skaderisker, kroppsuppfattning och förutsättningar i övrigt. (I: Larsson 2002:112)

Vid kursutvärderingen 2000 ströks emellertid denna passage. Larssons tolkning av detta är att kursplanen skulle motsvara läroplanens text gällande värdegrunden. Formuleringarna ovan kan uppfattas problematiska i förhållande till det som står att läsa i läroplanen i övrigt:

Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska därför ges utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet. (I: Larsson 2002:12)

Frågan kring samundervisningen problematiseras fortfarande i grundskolan. Trots det ser man tydligt att vi gått från att flickor och pojkar ska ha olika slags idrottsundervisning till att både pojkar och flickor ska ha möjlighet att utöva samma aktiviteter. Det här kan dock ske i särundervisningsform om det finns skäl för det enligt Larsson. (Larsson 2002)

Vi ser att idrott och hälsa är ett ämne med brett innehåll och att det förändrats över tid. Kärnan i ämnet i dag är lek, idrott och allsidiga rörelser utformade på ett sådant sätt att alla ska kunna delta. Grundläggande för ämnet är ett hälsoperspektiv som innefattar fysiskt, psykiskt samt socialt välbefinnande. Idrott och hälsa står också för en helhetssyn på människan där kropp, intellekt och tankar hänger samman och kan därmed medverka till att kroppsuppfattning utvecklas hos eleven. I mål att sträva mot inom ämnet innebär det att eleven utvecklar en god kroppsuppfattning och stimuleras till ett bestående intresse för regelbunden fysisk aktivitet. Ämnet syftar också till att eleven får inblick i idrottens och friluftslivets historia, olika typer av danser och idrottsformer i olika kulturer. Eleverna ska även ges möjlighet att utveckla sin förmåga att leka, idrotta och motionera på egen hand men även tillsammans med andra samt utveckla sin förmåga att organisera och leda aktiviteter. Att utveckla allsidiga rörelseaktiviteter är en viktig del av ämnet och innebär att eleven ges möjlighet att träna styrka, idrottsfärdigheter, kondition och rörlighet i ämnet. Vilket är formulerat i *Kursplaner och betygskriterier för grundskolan*. (jfr Skolverket 2000)

Idrottslektionerna idag skall vara anpassade efter alla elever till skillnad från tidigare i historien, när ämnet i huvudsak var menat för pojkarna. För att pojkarna skulle kunna utöva de aktiviteter som ansågs viktiga för dem och mindre lämpade för flickorna såg man det helt naturligt att ha särindelning. Isärhållandet av kön var på detta sätt mycket utmärkande men inget man ifrågasatte. (jfr Hirdman 2001) I början på åttiotalet ville man bearbeta jämställdhetsproblematiken mellan könen och i Lgr 80 förespråkades samundervisningen som då visade sig inte heller vara helt problemfri. I det nya systemet såg vi hur kön konstruerades i idrottshallarna. (jfr Butler 1997) Enligt Larsson favoriserades pojkarna, de fick mer uppmärksamhet och flickundervisningen fick ge vika för pojkarnas undervisning. I dagens skola ser vi att särundervisningen börjar komma tillbaka. Genom tiderna och än i dag diskuteras det om vilket som är att föredra, sär – eller samundervisning. (Larsson 2002)

3. Resultatredovisning

Hur kön görs i praktiken

Man talar ibland om att pojkar både tar/får större plats i skolan än vad flickorna gör och får. (jfr Svaleryd 2002) Det här är ett påstående som samtliga lärare vi intervjuat håller med om. Det spelar ingen roll om man som Carina undervisar sexåringar i idrott eller om man har femtonåringar i ämnet som Rickard har. Svaren är alltid de samma. Pojkarna tar mer plats på idrottslektionerna på flera olika sätt. Lärarna menar att det oftast är pojkarna som hörs och syns mest. Pojkarna vill vara först och är mer tävlingsinriktade än vad flickorna är. Här berättar Annika som undervisar högstadieelever i ämnet, kring hennes erfarenheter om vilket kön som tar/får mest plats:

Man är tvungen att ägna mycket mer tid åt killarna tyvärr. För att dom har mycket mer koncentrationssvårigheter. Dom gör farligare saker. Som lärare är jag ansvarig för att ingen ska skada sig, och hissar man upp varandra i ringarna är man ju tvungen att gå dit. Tjejerna gör inte så akuta grejer oftast. Dom kanske mer sätter sig och pratar en stund, det kan ju killar också göra. Det kan man ju sitta och göra en stund utan att det händer något farligt. Men om man klättrar upp på läktaren och tänker hoppa ner så är man ju tvungen att agera direkt. Och sånt gör killar mycket, mycket mer. Mycket, mycket mer farliga saker. Mycket, mycket mer, vad ska jag säga (tvekar) Omognare, dom är omognare, jag ska inte säga mer tävlingsinriktade men omognare. Så det kan under spelets gång bli mer fight, rena slagsmål. Då måste man också gå in och bryta. Det händer nästan aldrig bland tjejer. Deras grejer är mer saker som man kan vänta och ta det sedan, klart man vill ta dem också, men killarna gör mer akuta saker. Nu har jag ingen sådan grupp just nu men jag hade en klass där det var slagsmål varje vecka, nästan varje lektion när dom gick i sjuan. Det var bland killarna. Dom hade stora märken på ryggen efter innebandyklubbarna. Då fick man låta tjejerna vara för sig och ägna sig åt killarna, för att tjejerna skulle få göra något, det gick ju inte att vara bland dom här killarna. När det blev en rejäl fight så brukade jag skicka ut dom i omklädningsrummet och snacka så var det ju över. Dom var bara så tävlingsinriktade på något sätt. Tjejer blir aldrig så där, jag tror att det har med någon mognad att göra: Tjejer kan ha tävlingsinstinkt, men dom skulle aldrig slå ner någon för att vinna. (Annika)

Det här resulterar i att pojkarna tar/får mer tid av läraren på idrottslektionen än flickorna tar/får, även om det inte är lärarens avsikt. Ur vår fältdagbok är följande situation hämtad:

På en idrottslektion som Rickard håller i, spelas det basket. Klassen är en sjuar där pojkar och flickor har idrott tillsammans. /.../ Ett av lagen består av två flickor och tre pojkar, där två av pojkarna tar hand om spelet själva. Har dessa pojkar en möjlighet dribblar de helst bollen på egen hand, från egen planhalva fram till mål. Blir de tvungna att passa någon medspelare under tiden passar de enbart varandra. Detta även om det ur spelets synpunkt är bättre att passa en annan lagmedlem. När det vid ett tillfälle blir inkast för laget står en flicka i närheten och tar bollen för att göra inkastet. En av de två pojkarna går då fram och bara tittar på henne, varpå hon omedelbart lämnar över bollen till pojken som lägger inkastet istället. Matchen stannar upp vid flera tillfällen då dessa pojkar har åsikter om vilka regler som gäller, om det andra lagets mål är giltigt, vem som ska lägga straffen etc. Båda pojkarna är högljudda och styr hela spelet. Vid ett tillfälle tar en av pojkarna bollen och lägger bredvid sig för att knyta skon. Lagen får då vänta på att han ska bli klar. När det sker tar han sonika upp bollen igen och startar igång spelet. Generellt är det pojkarna som hörs och syns mest under lektionen. Det är pojkarna som har svårast att stå still och lyssna när Rickard informerar om vad som ska göras eller vilka regler som gäller. Alla pojkar är aktiva i spelet, en del mer än andra och då inte alltid på något positivt sätt. Några av flickorna är också engagerade, medan vissa av flickorna håller sig i bakgrunden och knappast rör bollen. (ur vår fältdagbok)

Vi ser under Rickards lektion det som Butler talar om, hur kön görs genom både flickornas och pojkarnas agerande. (Butler 1997) Hirdman talar om att det finns ett genuskontrakt och att detta är osynligt mellan män och kvinnor. Det bygger på hur män och kvinnor ska vara mot varandra, exempelvis i arbetet – vilket redskap som hör till vem. Vilket i det här fallet kan betyda att redskapet är bollen och bara genom att pojken ger flickan en blick som skulle kunna betyda "Ge mig bollen, inkastet är mitt" lämnar hon frivilligt över bollen. På detta sätt upprätthålles det osynliga genuskontraktet mellan män och kvinnor. (jfr Hirdman 1988) Rickard går inte in och styr under matchens gång, men när matchen är slut, utspelar sig följande diskussion:

När Rickard ger instruktioner om hur nästa match ska spelas är det flera elever som inte lyssnar.

Rickard: Tobbe, håll i bollen!

Rickard: Johan! Johan! Johan!...Håll i bollen!

Det är fortfarande pratigt mellan pojkarna.

Rickard: Lyssna nu!

Rickard: Anders!

Anders: Ursäkta.

Rickard: Vadå, ursäkta! Det ska räcka att jag säger till en gång.

Anders fortsätter att prata.

Rickard: Anders lägg av!

Anders: Men...

Rickard: Anders sätt dig! (säger läraren uppgivet)

Rickard: Johan! Jag har sagt till dig att du ska hålla i bollen.

Anders har fortfarande inte satt sig.

Rickard: Lägg av och sätt dig! (riktat till Anders)

Rickard: Alla ska vara delaktiga! Man passar till varandra. Det här är inget världsmästerskap, och ingen kan alla regler! Nu vill jag se att alla är delaktiga och inte bara 2-3 stycken, utan ALLA! (ur vår fältdagbok)

Det vi ser här är ett av flera liknande tillfällen som utspelar sig under lektionen och en del av det som Svaleryd (2002) talar om och vår fältdagbok belyser. Hon menar att pojkar jagar varandra, jämför och tävlar. Pojkarnas högljudda och gränsöverskridande sätt att vara gör att de får mycket uppmärksamhet. Den här uppmärksamheten är ofta i negativ form, bestående av förmaningar, förbud och irritation. Något som också Rickard visar prov på då han till slut verkar märkbart irriterad på ett par av pojkarna. Den här negativa uppmärksamheten kan enligt Svaleryd skapa osäkerhet runt identiteten hos pojkarna som leder till en prestationsorientering emellan dem om vem som är mest pojke. (jfr Svaleryd 2002) Vilket kan förklara för oss varför pojkarna i Rickards klass oavbrutet fortsätter.

Carina och hennes kollega Karin (som också har en förskoleklass) har slagit ihop sina grupper på idrottslektionerna och undervisar tillsammans. Carina anser att pojkarna tar/får mer plats än flickorna genom att de alltid ska vara först och alltid vill vinna. Trots att Carina är medveten om detta, är det inget hon försöker stävja när det förekommer under vår observation med klassen. Barnen ska ställa sig på led för att i tur och ordning ta sig runt en hinderbana. Pojkarna ställer sig först i kön och flickorna efter. Carina tittar på barnen och frågar dem varför alltid pojkarna ska stå först. Barnen tittar lite undrande på henne, men alla står kvar på sina platser och Carina bryr sig heller inte om att organisera om i ledet. Med sin passivitet signalerar Carina, trots kommentaren, att allt är i sin ordning till barnen. På detta vis upprätthåller hon kön, genom att hon gjort ett antagande om hur man är som flicka respektive pojke. (jfr Butler 1997) Följande episod utspelar sig på idrottslektionen:

Klockan är 8.30 och idrottslektionen bland förskolebarnen startar. Några pojkar springer runt.

Carina: Erik kom igen!

Carina: Erik!

Carina: Det gäller dig med Kristian

Karin: Här är alldeles för mycket gap! Ni skulle stå i en ring.

Karin: Det gäller dig med. (Karin syftar på en pojke)

Barnen står nu i ring och håller varandra i händerna. Flickor och pojkar för sig med en fröken emellan. Alla sätter sig och det är väldigt pratigt.

Karin: Nu ska jag berätta vad vi ska göra. Först börjar vi... (läraren börjar förklara men blir avbruten av pojke)

Pojke: Det vet jag väl! (svarar pojken när läraren förklarar hur det ska gå till)

Karin: Då kanske du kan ta jumpan!

Karin: Måns! (Karin menar en annan pojke som inte lyssnar)

Karin: Måns, kan jag få berätta vad som ska hända på jumpan?

Karin berättar att de ska använda bänkar och ringar. Pojkarna avbryter och kommenterar hela tiden. (ur vår fältdagbok)

Svaleryd (2002) menar att pojkar generellt får mer uppmärksamhet av lärare än vad flickor får. Detta leder enligt Svaleryd till att pojkar omedvetet tillåts ha huvudrollen och därmed också tillåts avbryta och tränga sig före. Det här är något vi tydligt ser i exemplet ovan. Pojkarna ställer sig först i kön när de ska ta sig runt hinderbanan. De pratar och avbryter när Karin ska instruera klassen vad de ska göra. På detta vis pockar de på Carinas och Karins uppmärksamhet och lyckas också få den. Enligt Svaleryd bygger lärarnas resonemang kring detta sätt att agera på, att om de snabbt tillmötesgår pojkarna blir de lugna och lärarna själva kan fortsätta med det de höll på med. När Karin och Carina uppmärksammar pojkarna på det här sättet blir signalerna till pojkarna enligt Svaleryd, att de har makt. Medan de till flickorna signalerar att de inte är lika viktiga. (Svaleryd 2002) Vi ser också hur Hirdmans resonemang kring att särhållandet skapar en hierarki; upprätthålls på detta vis. (jfr Hirdman 1988) Hur förhåller sig detta till styrdokumentet? Vi har tidigare nämnt det som står i läroplanen att skolan ska behandla elever lika oavsett kön och att skolan ska motverka traditionella könsmonster. (jfr Lpo -94 I: *Lärarens handbok* 2002)

Under våra observationer har vi noterat vi det som lärarna anser, och det som Svaleryd tar upp, nämligen att det är pojkarna som tar/får mest plats. Även om det oftast inte är av positiv karaktär är det ändå pojkarna som får den mesta uppmärksamheten och därmed också tar den största delen av lärarens tid i anspråk. Under samtliga av våra observationer hör vi inte en enda tillsägelse till någon flicka, endast en och annan uppmaning. Inte heller hör vi deras röster ljuda genom hallen som pojkarnas gör.

Flickornas roll i idrottshallen

När vi studerar flickornas beteende på idrottslektionerna, ser vi emellertid att de är mer passiva än pojkarna när de utövas olika bollsporter. Det är fler flickor än pojkar som går av planen för att sätta sig och titta på. Det är också fler flickor än pojkar som "får ont" och går till läraren för att visa sina skador och förklarar att de inte kan vara med vid den aktuella aktiviteten på grund av smärta. Det är händelser som visar det som Butler talar om, att kön görs performativt dvs. genom handling. (Butler 2005) Nedan följer ett utdrag från Markus idrottslektion med en grupp treor. Vi är mitt i en match i "krabbsboll" som sammanlagt varar i ca 15 minuter:

En flicka får bollen på tummen, hon går av planen och visar Markus. Hon ställer sig bredvid och tittar på. Spelet fortsätter en liten stund. En annan flicka skadar sig och spelet upphör.

Markus: Gjorde du illa dig? Vad hände?

Flickan visar upp handleden som är röd och läraren säger att hon ska gå och skölja den med vatten. Flickan går i väg och den första skadade flickan är nu med i spelet igen. En del flickor utstrålar att det är tråkigt och är lite passiva. Efter ytterligare en stunds spel visar nu fyra av flickorna att det är tråkigt och de är ej längre aktiva i spelet. Ytterligare en ny flicka får ont och flickorna börjar jämföra sina skador. Markus avslutar spelet och barnen samlas i ringen.

Markus: Det var många som fick ont, det var ju synd. Vilka fick ont?

Flera av flickornas händer kommer i luften och i tur och ordning får de berätta om sina skador. (ur vår fältdagbok)

När vi intervjuar Markus berättar han för oss att han ibland behandlar pojkar och flickor olika:

För mig är det lättare att säga till en pojke: Kom igen nu va med! En flicka kan nog i högre grad utsträckning få gå och sätta sig på en bänk och jag tycker att det är ok, om de tycker att det är jobbigt, menar jag. Jag försöker vara medveten om det men det kan vara svårt att hålla i praktiken. Flickorna är inte lika högljudda som pojkarna utan de kan bara vägra. Då går de och sätter sig och ibland känns det som de ser till att få ont någonstans för att slippa. Det kan pojkar också göra fast inte i lika hög grad. (Markus)

Enligt Larsson är idrottslärarna, precis som Markus ovan, medvetna om de traditionella föreställningarna kring genusordningen. Trots det blir det i realiteten ofta att genusordningen upprätthålls och förstärks snarare än utmanas på idrottslektionerna. Istället för att öppet ifrågasätta problemen väljer man oftare att ”hantera” dem på ett sätt att de märks så lite som möjligt. (Larsson 2005)

På skola Nejden utspelar sig följande händelse när Carina och Karin har idrott med sina sexåringar. Aktiviteten bygger på att barnen ska ta sig runt en hinderbana:

Vid ett ställe på hinderbanan gäller det att gå balansgång på en upp och nedvänd bänk. Där står Karin och hjälper alla flickor över genom att hålla dem i handen. Hon står kvar även när det är någon pojke som ska gå, men lyfter inte handen för att erbjuda sin hjälp. Det här mönstret märks vid flera tillfällen, att det är flickor man håller i och hjälper mer än pojkar. Det är särskilt två flickor som får extra uppmärksamhet. Flickorna är klädda i rosa gymnastikdräkt med volang, med rosa tyllkjol till. Den ena flickan har rosa sockiplast och den andra rosa knytskor. Flickorna ser väldigt ”flickiga” ut.

(ur vår fältdagbok)

Det här förhållningssättet till kön som de två ovannämnda exemplen visar är enligt Butler konstruktioner man upprätthåller genom att inte utmana dem. (Butler 1997) Något som även Larsson (2005) belyser i sin artikel. Han menar att när man pratar om att sänka förväntningarna och kraven, handlar det oftast om att sänka förväntningarna och kraven för flickorna vilket också Karin och Carina visar prov på genom att de hjälper flickorna mer än pojkarna vid övningarna. Vi ser också i exemplet ovan och det som Butler talar om hur kön görs genom kläder. (Butler 1997) De två flickorna i rosa gymnastikdräkter får mer hjälp av lärarna än de andra flickorna. Detta är något som pedagogerna förmodligen är omedvetna om, men som kan bero på att dessa flickor ser extra ”flickiga” ut. Med stöd från resonemanget ovan blir då detta ett naturligt förhållningssätt. Enligt Larsson motsätter sig eleverna själva sällan den strategi läraren har eftersom de då kan framstå som annorlunda. De strategier

idrottslärarna utvecklat för att hantera pojkars och flickors förutsättningar i idrotten har en tendens att förstärka de föreställningar som ligger till grund för den ”flickiga flickan” respektive den ”pojkgiga pojken”. Ibland verkar det som att strävan efter att aktivera eleverna med fysisk aktivitet förutsätter att föreställningarna om ”flickiga flickor” och ”pojkgiga pojkar” inte utmanas – trots att det på sikt kanske är det man borde göra enligt Larsson. (Larsson 2005)

Aktiviteter i idrottshallen och på fritiden

Det är en allmän uppfattning bland de lärare vi talar med att idrott och hälsa är ett uppskattat ämne bland de flesta eleverna. ”Jätteroligt! Både pojkar och flickor tycker att det är skoj”. (Carina) Hur man upplever ämnet är inte, enligt våra informanter, avhängigt av om man är pojke eller flicka utan snarare om man har idrottsaktiviteter på fritiden. Eller som Malin uttrycker sig:

Jag upplever att flickorna är mer negativa till idrott, det beror på hur fritiden ser ut. I bygden runt den här skolan finns det knappt någon idrottsklubb. Det är väldigt avgörande vad eleven gör på fritiden. En tjej som utövar någon sport är positiv till idrotten. (Malin)

De elever som har någon idrottsaktivitet på fritiden är, enligt lärarna vi intervjuat generellt sett mer positiva till idrotten på skolan. Detta är något som också stämmer väl överens med Skolverkets rapport *Könsskillnader i måluppfyllelse och utbildningar* som visar att de flesta elever och lärare trivs med ämnet. Rapporten visar också på det som nämns ovan, nämligen att de elever som är fysiskt inaktiva på fritiden även är mindre positiva till ämnet i skolan. (Skolverket 2003)

I en riksomfattande studie, kallad Skola-Idrott-Hälsa, gjord bland skolelever i år 5-9 (I: Larsson 2005) visar det sig även där, det våra informanter belyser att de flickor och pojkar som uppskattar ämnet mest oftast är med i en idrottsförening. Utifrån den här analysen blir det enligt Larsson svårt att betrakta flickor och pojkar som två homogena grupper, skilda från varandra eftersom skillnaden inom könen är lika påfallande som mellan dem. Vilket även stämmer in på Butlers teori att biologiskt kön och socialt kön inte går att särskilja. Hon menar kön inte faller tillbaka på några ”naturliga” skillnader mellan män och kvinnor. (Butler 2005)

När vi diskuterar med lärarna kring vad flickor respektive pojkar helst gör på idrottslektionerna svarar samtliga lärare att pojkarna helst utövar någon bollsport och då främst fotboll. Eller som Malin uttrycker det: ”Nästan alla killar skulle välja bollsporter, det handlar bara om att tävla.” (Malin) Rickards svar kommer utan minsta tvekan: ”Då skulle dom vilja spela fotboll, nästan, helt uteslutande allihopa skulle välja fotboll”. (Rickard) När det gäller de yngre flickorna varierar svaren: ”Hoppa hopprep, rockring och kanske lite klättra och så.” (Carina) Bland de äldre flickorna är det precis som hos pojkarna bollsporter som tillhör favoritaktiviteterna. Annika diskuterar på följande sätt: ”Ja, flickor väljer gärna bollsporter, alla flickor väljer inte det, men skulle en grupp få välja tillsammans så blir det nog tyvärr en bollsport.” (Annika)

Rickard och Annika menar att det främst är bollsporter flickorna väljer, även om det finns fler flickor än pojkar som inte gillar bollsporter. Vilket kan jämföras med Skola-Idrott-Hälsa undersökningen ovan som visar på samma resultat vi fått bland de äldre eleverna, nämligen

att det är bollspel som är mest uppskattat. Det här är enligt Larsson också de aktiviteter som förekommer mest på lektionerna. (Larsson 2005) Samtliga lärare som vi intervjuat påpekar att även om bollsporter är en stor favoritaktivitet bland eleverna är det variation som gäller på lektionerna och de försöker som de själva uttrycker det få med ”allt” under en termin. På detta sätt försöker man, enligt lärarna, tillgodose de flesta elevers önskningar och behov.

På frågan: ”Kan det vara så att flickor vill göra ‘traditionellt’ pojkiga aktiviteter – och vice versa?” får vi lite olika svar. Carina svarar: ”Nej, inte i denna grupp.” (Carina) Markus uttrycker sig enligt följande: ”Flickor vill gärna göra typiska pojkaktiviteter men vill då göra det med sitt eget kön, då blir det mer på deras villkor, det blir inte lika många tacklingar och hårt spel när flickor spelar mot flickor, det uppskattas mycket.” (Markus) Det som är intressant utifrån vår fråga är att inte någon av våra informanter berättar om några pojkar som gärna vill utföra ”traditionella” flickaktiviteter, vilket kan jämföras med den studie Öhrn (2002) redovisar. Undersökningen har gjorts bland skolbarn i år fem och åtta och belyser bland annat att det inom idrotten finns två typiska ”flickaktiviteter” vilka är drama och dans. De här båda aktiviteterna var de som enligt studien var minst uppskattade bland pojkarna och som också förekom minst antal gånger. (Öhrn 2002)

När vi frågar lärarna vad eleverna har för idrottsaktiviteter på fritiden är det också där främst fotboll som gäller för pojkar i alla åldrar enligt lärarna vi intervjuar. Carina svarar direkt: ”Pojkarna spelar fotboll” (Carina) Bland de lite äldre pojkarna utövas även andra bollsporter. Något som Malin berättar: ”Killarna har fotboll, innebandy och pingis” (Malin). Lärarna anser ändå inte att elevernas idrottsintressen på fritiden präglar deras idrottslektioner speciellt mycket. Detta är något som går stick i stäv med Skolverkets utvärdering av ämnet idrott och hälsa som menar att undervisningen är anpassad efter pojkars intressen. (Skolverket 2003) Att inflytandet från föreningslivet är stort är något som även Larsson (2005) påpekar i sin artikel och då gäller det speciellt idrotter som pojkar har mer erfarenhet av än flickor. Det här är aktiviteter som ibland uppfattas som maskulina och något som påverkar flickors och pojkars villkor i ämnet. Han menar att tävlingsinriktade prestationer i termer som mål och antal poäng är en del av problematiken eftersom prestation och tävling är starkt förknippad med manlighet. Något som också Fagrell påpekar när hon talar om att flickkroppen inte tillskrivs egenskaper som står högt i kurs när man vill nå idrottsliga framgångar. Vidare menar hon att vinnarinstinkten är större hos pojkarna. (Fagrell 2000)

Undantaget idrottslektionen med flickgruppen, förekommer det under samtliga idrottslektioner vi observerar någon form av bollek eller bollsport. Detta trots att lärarna understryker att de har variation på sina lektioner och att de inte låter elevernas fritidsintressen prägla lektionerna. Barnen i sexårsgruppen använder mjukboll i sin lek som är någon form av ”bollkull”. Klassen med nioåringar spelar ”krabbfotboll”. På mellanstadiet och högstadiet utövas olika bollsporter som volleyboll, basket och innebandy. I samtliga av de uppräknade aktiviteterna ingår det tävlingsmoment, något som vi tidigare nämnt är starkt förknippat med traditionell manlighet. I sexårsgruppens lek är tävlingen individuell, medan det i de andra klassernas bollspel är fråga om grupptävlingar. Vad vi kan se utifrån våra observationer är att det generellt sett är pojkarna som har ”makten” i spelet. Vid flera tillfällen ser vi bland de äldre eleverna hur flickor blir utbytta mot pojkar när de ska göra ett inkast, lägga en straff etc. Makt är något som Hirdman talar om i sina teorier, det är mannen som är norm och kvinnor måste förhålla sig till honom. (Hirdman 2001)

Flickor söker flickor och pojkar söker pojkar

Larsson (2005) diskuterar också i sin undersökning kring att vi egentligen aldrig haft någon samundervisning på idrottslektionerna. En förklaring till detta är att särundervisning har en benägenhet att uppstå spontant på lektionerna genom att flickor drar sig till flickor och pojkar till pojkar. (Larsson 2005) Det här är något vi ser under våra observationer. Det spelar ingen roll om vi observerar de yngre eller de äldre barnen, mönstret är ändå detsamma. Vid de tillfällen som eleverna samlas i ring sitter flickorna i ena halvan av ringen och pojkarna i andra. Är det någon form av tävling jagar flickor, flickor och pojkar, pojkar. Här ser vi ett exempel från Höjdens skola när Malin har en idrottslektion med sin 4-6:a:

Malin ber eleverna att sätta sig på två utplacerade bänkar. Flickorna sätter sig då på ena bänken och pojkarna på andra. Därefter delar Malin upp eleverna i två lag med flickor och pojkar blandat och förklarar att hon vill ha lag ett på ena bänken och lag två på andra bänken. Eleverna sätter sig på sin respektive bänk. Det vi nu ser är två bänkar där första halvan av bänken består av flickor och andra halvan av pojkar. (ur vår Fältdagbok)

Larsson nämner även att det uppstår pojk- respektive flickdominerande utrymmen i idrottshallen. Pojkarna håller oftare till centralt i hallen medan flickorna befinner sig i periferin (Larsson 2005). På en idrottslektion bland sjundeklassare på Tundrans skola ser vi följande mönster:

Innan idrottslektionen startar hänger fem av klassens tolv flickor i repen i ena hörnet av den stora idrottshallen. Resten av flickorna sitter på läktaren och tittar på och pratar med varandra. Pojkarna spelar fotboll tillsammans över hela planen. (ur vår Fältdagbok)

Nilsson talar om att man skapar sig en identitet för de villkor som råder. Han menar vidare att vissa aspekter av identiteten kan ha en dominerande roll och bli livslånga, vilket gäller könskategoriseringen. Identifikation innebär en skillnad, exempelvis upprätthålles manliga identiteter som en kontrast till de kvinnliga, likt det vi ser under våra observationer ovan. (jfr Nilsson 1999)

Tankar kring planering av idrottslektioner

Vid våra intervjuer berättar lärarna för oss att de mest utgår från gruppen som helhet när de planerar sina lektioner. ”Det som enligt kursplanen i idrott och hälsa ska finnas med på idrottslektionerna försöker man väva in på ett sätt som passar den aktuella gruppen.” (Annika) Malin resonerar på följande sätt: ”Jag får tänka att det alltid ska vara någon slags samarbetsövning, inte alltid bollsporter, utan det plockar jag bort ibland”. (Malin) Här följer Carinas resonemang kring frågan hur hon tänker när hon planerar för lektionerna: ”Jag tänker att alla ska kunna vara med, att det skall vara gymnastik för både flickor och pojkar.” (Carina) Följaktligen anser våra informanter att deras upplägg av idrottslektionerna ska passa både pojkar och flickor, vilket inte alls stämmer överens med resultatet i Öhrns (2002) studie. Öhrn har gjort en undersökning kring elevers åsikter om arbetsformer i gymnastik, samhälls- och naturvetenskapliga ämnen som visar att skolans arbetsformer passar pojkarna bäst. Pojkarna uppskattade de olika arbetsformerna man använde sig av mer än vad flickorna gjorde. (Öhrn 2002)

Lärarna vi intervjuar tänker också på jämställdhet mellan könen när de planerar. ”Jag tänker mycket på det. Om flickor plockar fram redskap då vi skall ha det då ser jag till att pojkarna plockar bort. När jag delar in dem i lag så ser jag till att könen är jämnt fördelade i gruppen”. (Markus) Carina tycker att det är jätteviktigt med jämställdhet. ”Alla ska kunna vara med, det ska vara gymnastik för både pojkar och flickor.” (Carina)

Vidare menar några lärare på att man inte bara får ha bollsporter på lektionerna, då det finns flickor som inte tycker det är roligt. Annikas resonemang när hon får frågan om hon tänker på jämställdhet mellan könen när hon planerar sina lektioner:

(tvekar) både ja och nej. Jag tänker att det ska passa alla. Och då vet jag ju att jag har fler tjejer som exempelvis inte gillar innebandy och fotboll. Och har jag mycket av det i en klass så har jag gjort överenskommelser med såna som knappt är med då. Att om vi ska spela det så spelar vi tjejerna för sig och gör vi inte det så kan du få gå och styrketräna den lilla tiden vi gör det. Men det kan ju lika väl vara så för killar, men det är oftast det är så för tjejerna. Dom kanske är lite mindre och tycker att killarna skjuter lite för hårt eller vad det kan vara. Så sett tänker jag på det. Men jag tänker inte på det som en jämställdhetsgrej utan mer att dom är individer i gruppen. (Annika)

De lärare som har obligatoriska sär- samundervisnings lektioner understryker att flickor och pojkar har samma aktiviteter på sina idrottslektioner, även om de sker skilt från varandra. Lärarna anser också det är viktigt att eleverna inte själva får välja lag eller grupper vid de olika aktiviteterna. Här diskuterar Malin kring lag och gruppindelning: ”De får aldrig välja själva, jag vet precis hur det kan bli och styr det, jag vill att alla ska vara med. Där ska de kunna lita på mig. Jag vet vilka som aldrig blir valda.”(Malin) Lärarna berättar också att de försöker variera grupperna och tänker på saker som att det könsmässigt ska vara ungefär lika. Vid tävlingsmoment ser de även till att lagen blir rättvist indelade när det gäller prestationsförmågan för den aktuella aktiviteten. Under våra observationer är det lärarna som delar in eleverna i lag och lagen är också könsmässigt jämnt fördelade.

Sam- och särundervisning

Bland de skolor vi besöker finns ingen särundervisning på lågstadiet medan det på mellanstadiet förekommer och det verkar bli vanligare på högstadiet. På två av skolorna, Tundran och Forsen undervisar idrottslärare både i sam- och särgrupper. Vi undrar vad som är anledningen och hur lärarna tycker att det är och hur de tror att eleverna upplever det. Markus, en av idrottslärarna som har särundervisning i årskurs 6, motiverar anledningen till särundervisning att: ”det är en förberedelse inför högstadiet”. Tidigare i lärarrummet ställer vi det som en fråga och får ett annat svar från en lärare i sexan, ”det grundar sig på att flickor får lägre betyg då de går ut grundskolan och att flickorna upplever att särundervisningen i högre utsträckning blir på lika villkor”. (ur vår Fältdagbok)

Hur särundervisning upplevs

Markus upplever att samtliga elever tycker det är positivt med särundervisning. Han säger vidare att:

Det blir mer tävlingsmoment när man har pojkarna, för de tycker om det. Så kan de stängas och ta i mycket mer. Men det finns även killar som inte tycker det är så kul så dem får man peppa och dämpa de som är tuffare. Flickor däremot får man lyfta och förstärka det att de skall springa. Flickor och pojkar har exakt samma innehåll på lektionerna. De har till och med samma uppvärmning och det är för att det inte skall vara någon skillnad mellan könen. (Markus)

Hos Markus ser vi att det som Svaleryd lyfter fram: ”Det finns en förväntan att pojkar skall vara mer fysiska och att de har ett större rörelsebehov än flickor.” (Svaleryd 2002:18) För att bekräfta det som Svaleryd säger att det finns en diskurs om att pojkar generellt har ett behov av att visa sin manlighet och identitet. Det som synliggörs är att faktiskt inte alla pojkar gör

det i praktiken. Vad händer med de pojkarna som inte är tuffa och grabbiga? Även Nilsson (1999) talar om detta. Om en pojke inte har behov av att visa sig stor och stark utan är trygg i sig själv måste han få vara det. Nilsson säger vidare att maktrelationer inte bara förekommer mellan kön "utan även mellan olika grupper av män samt mellan män som individer". (1999:35) Här håller Markus fast vid diskursen som finns generellt att pojkar måste vara tuffa och inte tillåtas vara "svaga". Medan det i högre utsträckning accepteras att flickor sätter sig om de är trötta.

På högstadieskolan Tundran anser även idrottsläraren Rickard att det är viktigt att grupperna får genomföra likadana aktiviteter vid särundervisning. Hans uppfattning om hur det upplevs bland eleverna med särundervisning är "att de i sjuan och åttan tycker det är positivt".(Rickard) Det gynnar flickor i högre grad anser han, eftersom de vågar mer i enskilda än i blandade grupper. Niorna har däremot visat att de gärna vill återgå till heterogena grupper. Rickard har en teori kring det och menar att: "eleverna i nian känner varandra tillräckligt efter åren på högstadiet och att de är mer mognadsmässigt lika". Anledningen till särundervisning känner han inte till: "Jag vet inte vad syftet var från början att man delade upp det, men jag kan ju se nu att tjejer får en större plats /.../Dom kommer fram mer än vad de kanske gör i en blandad grupp" (Rickard)

Både pojkar och flickor på de aktuella skolorna tycker det är bra med särundervisning enligt sina lärare. Man ses som individer och inte som kön då man har särundervisning. "När flickor väl vågar använda sin kropp så gör de det i högre grad då killar inte är med" säger Malin på Höjdensskolan. Annika på Dalensskolan, som inte har schemalagd särundervisning utan har det spontant, säger: "Tjejerna har mer påtagligt än killar, en önskan att få vara själva, särskilt när det gäller bollsporter." (Annika) Återigen ser vi generella diskurser om hur flickor *är* och hur pojkar *är* utan hänsyn till skillnader inom grupperna. (jfr Nilsson 1999)

På vårt besök i Tundrans skola fick vi tillfälle att prata informellt med ytterligare en manlig idrottslärare som arbetar parallellt med Rickard. Han berättar för oss hur han ser på indelning i särgrupper, att han från början "var skeptisk för att det gick emot det han hade lärt sig under sin lärarutbildning - att alla är lika och skall behandlas så - men att han idag bara ser fördelar med det". "Flickorna vågar mycket mer" när de är utan pojkarna, enligt honom. (ur vår Fältdagbok)

Det finns ett intresse att förstå varför det finns särundervisning i idrotten och Håkan Larsson menar att det "indikerar att skälen till att ha särgrupper har mer än den fysiska förmågan och intressen att göra" Jämför detta med Butler syn på att vårt biologiska kön är konstruerat och att det är samhället och vår kultur som styr vad som skall gälla för kvinnor eller män. (Butler 1997)

På vår fråga hur Annika upplever att eleverna tycker det är att ha idrottslektioner med enbart det egna könet, svarar hon:

En del killar tycker att det är tråkigt att ha idrott utan tjejerna och saknar dem. De vill ha någon som håller ordning på dem och det är ju ett skäl att dela in dom efter kön, killarna måste ju lära sig att ta hand om sig själva. Det är ju inte tjejernas uppgift. Killarna kan som sagt sakna tjejerna.(Annika)

Det som Annika talar om - att pojkar vill ha flickor som håller ordning på dem - har vi sett då vi observerat på andra skolor. Diskursen i samhället för hur flickor bör vara är att de skall

vara ordningsamma och tysta. Pojkars önskan att ha flickor omkring sig för att de skapar ordning ser vi vid ett observationstillfälle på mellanstadiet:

Pojkarna börjar pladdra i mun på varandra. Två flickor räcker upp handen. Ena flickan får ordet. Hon har synpunkter på förbättring av banan. Läraren lyssnar och håller med och tillsammans med en annan flicka börjar de justera banan. Lars och Johan står fortfarande kvar och Johan studsar vidare. Läraren Markus, tittar avmätt på dem men säger ingenting.

Johan: Vad gör dom? (syftar till flickorna som hjälper läraren)
Markus: Kolla nu vad de gör! Om du hade lyssnat så hade du vetat vad de skulle göra.
Johan: Vad är ringarna till för? säger han och tittar på Markus
Markus: Ja, vad är de till för? (sarkastisk)
Flicka förklarar. (ur vår fältdagbok)

Här ser man hur kön görs, flickorna får utrymme genom att skapa ordning.

Skillnader i särgrupperna

Det vi uppmärksammar då vi observerar i de olika särgrupperna, att det är påtagligt tystare hos flickorna, att de lyssnar på läraren och gör som hon/han säger. Det går mindre av lektionstiden för att få dem tysta än vad det gör hos pojkarna. Vid tillsägelser från lärare tystnar flickorna i regel snabbare av lektionens början än pojkar. Rickard beskriver för oss på vår fråga om han tycker det är skillnad på att undervisa pojkar/flickor:

Ja det tycker jag. Oftast, jag skall inte säga alltid men oftast är det tjejgrupper mer lugna. Det går snabbare att gå igenom saker och det går oftast (tvekar) man kan nästan oftast få med mer på en lektion med bara tjejer än med killar. Däremot kan det vara så att killar har mer go i sig. Ibland kan dom vilja göra de momenten vi gör mer än tjejerna och då gör de det snabbare. Så det är lite olika beroende på vad vi gör. Men just det här med samlingar och genomgångar brukar vara enklare i en tjejgrupp för dom är lite lugnare. (Rickard)

Det som blir positivt är att vid särundervisning blir det i högre utsträckning på flickornas egna villkor och de är mer positiva till det än vad pojkar är. Undervisningen generellt i idrottshallen är mer på pojkarnas villkor och därför vinner bägge könen på särundervisning jämför Öhrn som för ett liknande resonemang. (Öhrn 2002)

Det blir tydligt att flickorna är bättre på att disponera tiden på lektioner än vad pojkarna är och då vi observerar upplever vi att det är lugnare på flickornas lektioner. Vår egen uppfattning under våra observationer är att flickor lyssnar på läraren i högre utsträckning än vad pojkar gör. Vi upplever att de allra flesta flickor är aktiva under lektionerna i synnerhet då de har särundervisning.

Betyg och bedömning

Inledningsvis refererade vi till rapporten *Könsskillnader i måluppfyllelse och utbildningar* (Skolverkets rapport nr.287: 2003) som visar att flickor har sämre betyg än pojkar i ämnet idrott och hälsa när de går ut grundskolan. Det är en central och viktig fråga för vårt arbete och passar bra som en avrundning på de förtroliga och intressanta samtal vi fick med lärarna. På vår fråga vad de tror att det kan bero på får vi olika svar.

Carina som undervisar i idrott i en förskoleklass i Nejdensskolan menar att: ”Killar tar för sig mer och att de är mer starka än vad flickor är/.../Flickorna är mer försynta.” Carina tycker

generellt att ”pojkar presterar mer än vad flickorna gör, de är ju djärvare så därför blir det att de tar för sig och presterar mer, kan man säga”. Hon tycker att ”pojkar tar mer allvarligt på ämnet och blir väldigt besvikna om de förlorar”.

Markus som arbetar inom ett större åldersområde (1-6), har en teori vad det kan bero på rent allmänt:

Därför att idrotten är väldigt präglad av killaktiviteter. Att det ofta är manliga idrottslärare och att det präglas av att en kille känner igen en killes sätt lättare än om en tjej kommer och säger att det är för hårt/tufft på lektionerna och man går och sätter sig av den anledningen, för att man som tjej inte vill ha ont så därför får man väl lägre betyg.(Markus)

På vår fråga om han själv känner igen sig i detta svarar han att:

Ja, jag får passa mig hela tiden för det. För jag är ju själv sådan att jag gillar att ta i. För mig kan det göra lite ont, det gör ingenting. Men jag måste respektera andra som inte tycker det är roligt. Jag upplever att flickor har diffusa smärtor, som jag ibland kan tolka det, och att det är för tufft. Av den anledningen säger de att de inte vill vara med och då får de gå och sätta sig.(Markus)

Behöver man som flicka inte kämpa lika mycket om läraren är manlig? Det vi reflekterar över då vi observerar är att särskilt på låg - men även på mellanstadiet tycker vi oss se hur lärare behandlar flickor och pojkar annorlunda. Flickorna tillåts i högre grad få gå och sätta sig på bänken för att vila om de är trötta eller inte orkar. Här ser vi hur kön görs genom Carina och Markus handlingar. (jfr Butler 1997)

En lärare måste kontinuerligt bedöma om varje elev utvecklas mot målen och görs inte det skall man tillsammans med eleven och föräldrarna se hur man med nya metoder kan nå målen. Självvärdering blir inom idrott och hälsa viktigt för eleven för att kunna se sin egen utveckling i ämnet. Annerstedt menar att: ”Det blir särskilt tydligt i ett så laborativt ämne som idrott och hälsa, där ämnet domineras av färdighetskunskaper och att handling står i fokus” (Annerstedt 2002:134)

Skillnader mellan flickor och pojkar

Malin arbetar på Höjdenskolan som ligger på landsbygden. Hon undervisar på mellanstadiet och har en annan förklaring till frågan om betygen och vad det kan bero på.

Jag tror att varje idrottslärare på mellanstadiet är medvetna om att stärka upp flickor. Ofta byter de skolor och klasser då de kommer till högstadiet och det kan inte alla hantera eller acceptera, utan det är en så känslig ålder. Börjar man då i nya grupper så blir man så rädd om sin kropp igen och inte vågar i en ny grupp ta för sig lika mycket. Då börjar de utvecklas och får mer fett på kroppen och ökat medvetenhet då har de ofta svårt att koppla av med nya individer och vill inte byta om tillsammans. Man blandas i nya grupper från fyra olika skolor. Att få en ny idrottslärare som de inte har relation till, och det kan vara känsligt, tror jag. Idrotten i högre stadier är mycket mer prestationskrävande. Man har inte förstått det som tjej och att pojkar klarar det bättre. (Malin)

Skall flickor bli lidande betygsmässigt för att de tvingas byta skola? Finns det ingen oro bland pojkar för att byta skola? Om det finns en påtaglig uttalad rädsla och osäkerhet för att byta skola är inget vi har kunnat redogöra i vårt arbete då vi inte har intervjuat elever. Vi tror

emellertid att det kan bli en osäkerhet när man lämnar mellanstadiets *trygghet* och kommer till högstadiet som generellt har större elevantal. Det kan jämföras med Annerstedts påstående att det är viktigt för lärare att lära känna sina nya elever väl för att skapa trygghet och gemenskap då de kommer till högstadiet. Det ger en god grund för att kunna värdera deras insatser och förutsättningar. (Annerstedt 2002)

Malin nämner ovan att det kan vara känsligt hos flickor då deras kroppar utvecklas och det har också Fagrell lyft fram:

Deras förhållande till den egna kroppen under utvecklingsskedet kan göra dem hämmade. En rad flickor kommer också att känna sig vilsna eller ointresserade i mötet med exempelvis en mansdominerad idrottsvärld. Hon ställer sig undrande till: Vilken betydelse kommer dessa bilder av den fysiska kvinnliga kroppen ha för deras syn på sig själva som fysiska subjekt och för synen på varandra?" (Fagrell 2005:68)

Malin säger också "att man som tjej inte förstått att idrott är prestationskrävande". Kan inte det tolkas som att flickor bedriver en "aktiv passivitet"? Vi har vid två tillfällen på högstadiet, i samundervisande grupper, sett att det bland en del flickor hålls en låg profil. De håller sig i bakgrunden vid aktiviteter, särskilt vid bollspel. Är det en medveten strategi hos flickorna – en aktiv passivitet? Vid ett av våra observationstillfällen då en sjundeklass spelar basket gör läraren en indelning utifrån varannan flicka och varannan pojke.

Spelet börjar och på ena planhalvan där gula möter gröna är det mest pojkar som har bollen och de passar inte till flickor (flickor påkallar inte heller) utan pojkar emellan. Om en flicka har bollen passar hon till en pojke som ropar eller står nära. Flickorna är passiva och håller sig mest undan (där bollen inte är). I matchen är det inget *flyt*, det kastas och passas mest mellan pojkar. En pojke gör efter fyra minuter ett mål, utan att det uppmärksammas (applåderas/visslas) Spelet fortsätter och efter ca en minut gör den mest aktiva flickan ett mål, ingen uppmuntran. En flicka säger till en pojke i mötande laget att det istället är deras boll för inkast. Då säger en pojke i hennes eget lag till henne:
– Erika, var inte så jävla ärlig! (Med ett leende)
(ur vår Fältdagbok)

Betyder leendet att flickan blir sedd genom sin handling? Man kan undra om hon på något sätt gör en vinst med detta genom att hon får det uppskattande leendet och blir betraktad som juste flicka. Flickan upprätthåller normen för hur kön görs enligt Butler, och man kan ställa sig frågande till om det blir det på bekostnad av betygen?

Rickard, idrottslärare på Tundran, svarar på vår fråga vad han tror att det beror på att pojkar får högre betyg än flickor? Han säger att "pojkarna vågar visa mer än vad tjejer gör och att killar tar för sig mer". (Rickard) För pojkarna är det viktigt att visa sig duktiga och de tycker om att visa vad de kan medan flickor kan känna sig klumpiga och dåliga enligt Skolverkets tidigare nämnda rapport. De får inte samma möjligheter att visa vad de kan och det är i högre grad anpassat till pojkarnas intresse och behov. (Skolverket 2003 nr 287)

Då vi ställer ovan nämnda fråga till Annika på Dalenskolan, svarar hon på frågan vad hon tror att det beror på och att hon har funderat mycket kring det själv:

/.../en skillnad som jag tycker då är att fler killar sysslar med bollsporter på fritiden. Och bollsporter menar jag inte är huvudmoment här, när vi har idrott i skolan, för vi har alla moment. Men om tjejer gör mer individuella saker på fritiden, dom rider mer, ja mer

individuella saker som *friskis*³, då märks det just. Det står ju när man får höga betyg att man skall kunna leda den och organisera aktiviteter för andra. Och spelar du fotboll oavsett om du är tjej eller kille så är du van vid det. Du är van vid att hålla i en uppvärmning, du är van att vara i en grupp och leda den och ta ansvar. Och det märks! (sågs med eftertryck) Dom som håller på med bollsporter är bättre på att organisera och leda andra, medan dom som håller på med individuella idrotter de är inte lika vana vid det. Och det är oftast tjejer som behöver mer stöd när de skall ha sådana lektioner. Dom behöver mycket mer hjälp när dom skall planera, och där tror jag ligger en stor skillnad. Dom som har bollsport på fritiden dom har med sig det gratis. Det tror jag påverkar betyget. Även om det inte är bollsporter dom skall leda. Där behöver tjejer mer stöttning för att våga och för att få det att det skall bli bra (Annika)

På vilket sätt påverkar fritidsintresset betygen kan man fråga sig när man har intervjuat lärare på högstadiet. Annerstedt bekräftar att till grund för bedömning skall inte elevernas vanor i fysiska aktiviteter under fritiden vägas in och bedömas men att det indirekt ändå påverkar betyget (Annerstedt 2002) Om man läser kursplanen för idrott och hälsa står det: ”Skolan skall i sin undervisning i idrott och hälsa sträva efter att eleven stimuleras till ett bestående intresse för regelbunden fysisk aktivitet och ta ett ansvar för sin hälsa samt att utveckla förmågan att organisera och leda aktiviteter.” (Kursplaner och betygskriterier 2000:23)

Annika har tidigare sagt att: om man har individuell idrott på fritiden värdesätts det inte lika högt som bollsporter gör och det kan man jämföra med vad som står i läroplanen, ”Mål som eleverna skall ha uppnått i slutet av nionde skolåret är att kunna delta i lek, dans, idrott och andra aktiviteter och kunna utföra lämpliga rörelseuppgifter”.

Högstadielärarna Rickard och Annika är de som sätter betyg utav de lärarna vi har samtalat med. Annika tycker definitivt att hon känner igen sig mot den bakgrunden hon svarade på tidigare i betygsfrågan att ”Dom som har bollsport på fritiden dom har med sig det gratis och det tror jag påverkar betygen”. Medan Rickard är osäker på om det kan bero på hur ”grupperna/årskullarna ser ut men att det ibland är mer befogat att sätta högre betyg på killarna för att de når målen i högre utsträckning än flickor”. På vår fråga om du tycker att det stämmer med dina elever säger Annika: ”Det kan jag inte säga det är väldigt olika mellan olika klasser. I vissa klasser har flickorna högre betyg och i vissa har pojkarna högre betyg”/.../I flickgrupperna kan flickor vara mer aktiva och mera på. Betyget kanske skulle kunna påverkas av det men jag vet inte.” (Annika)

Eleverna är enligt lärarna positiva till särundervisning. Lärarna menar att flickorna är särskilt positiva eftersom de slipper pojkarnas tuffhet och ständiga tävlan. Pojkar och flickor är olika i flera avseenden och det kan ha en indirekt påverkan av betygen. Frågan är vad den här olikheten grundar sig på. Under våra observationer har vi blivit medvetna om vilka som tar och får mest plats på idrottslektioner.

Vår undersökning visar att det i praktiken råder skillnader mellan könen trots att lärarna har en medvetenhet kring de traditionella könsmonstren. Föreställningar kring kön är starkt rotade i vårt samhälle och styr oss mer eller mindre medvetet. Eleverna hjälper också omedvetet till att förstärka och upprätthålla könsskillnaderna och gör vad som förväntas av dem beroende på om de är en flicka eller pojke. (jfr Hirdman 1999 och Butler 1997)

³ Friskis&Svettis, en ideell organisation, gymnastik med principen att växla mellan styrketräning och syretoppar under olika intensiteter till lämplig musik (<http://www.friskissvettis.se>)

4. Slutdiskussion

Vårt syfte med undersökningen har varit att belysa hur kön gestaltas i idrottshallen och hur idrottslärare resonerar kring likheter och skillnader utifrån kön. Hur lärarna tänker kring jämställdhet när de planerar sina idrottslektioner och deras resonemang kring särundervisning. Vi ville även se vilka eventuella skillnader/likheter det finns enligt lärarna mellan hur pojkar/flickor agerar på idrottslektionerna.

När det gäller resonemanget kring likheter och skillnader mellan hur pojkar/flickor agerar på idrottslektionerna ser vi att de traditionella föreställningarna kring hur kön gestaltas i allra högsta grad existerar i idrottshallen. Under våra observationer har vi noterat det som också lärarna berättat för oss vid intervjuerna, att det är pojkarna som tar mest plats. De är pojkarna som hörs och syns mest och som därmed också får den mesta uppmärksamheten, **men** det handlar inte bara om att pojkarna *tar* mest plats utan de *får* också mest plats genom att lärarna uppmärksammar dem. Trots att lärarna är väl medvetna om detta, är det enligt vår tolkning något de inte riktigt vet hur de ska hantera.

Syftet med att ta ”hand om pojkarna först” är att man menar att det ska generera i att pojkarna håller sig lugna och att man därefter kan genomföra det man tänkt. En god tanke men, kanske en kortsiktig sådan om man på sikt vill försöka motverka upprätthållandet av traditionella könsmonster. Med det här förhållningssättet visar pojkarna att de har makt, medan signalerna till flickorna blir att de kommer i andra hand. (jfr Svaleryd 2002) Vi ställer oss då frågorna: Varför ska flickorna vänta på sin tur som för det mesta verkar hamna som andra prioritet? Vad vinner flickorna på det? Det kan vara en medveten strategi från flickornas sida. Kanske uppfattar flickorna att de blir mer uppskattade av lärarna om de är lugna och finner sig i att vänta.

Resultatet visar också att det är pojkarna som ser till att komma först vid olika former av turtagning, det är också pojkarna som tar ”makten” när det gäller kollektiva tävlingar och kanske främst då vid olika typer av bollsporter. Detta verkar vad vi kan se, något som accepteras av lärarna och flickorna eftersom ingen verkar göra något för att förändra situationen. Flickorna är tystare, lugnare och de låter pojkarna gå först. Vi ser flickan som frivilligt lämnar över bollen till pojken, vars förslag är att han ska göra inkastet i basketmatchen istället för henne. Flickorna är på detta sätt medskapande till pojkarnas makt. (jfr Hirdman 1988) Vad beror då detta förhållningssätt på? Det här är en fråga vi bara kan spekulera i eftersom vi inte har intervjuat eleverna. Vi tror att det kan bero på att flickorna är rädda för att de inte ska vara lika ”duktiga” som pojkarna. Eller är det kanske till och med på det viset att flickorna precis som i Fagrells studie anser sig sämre än pojkarna i idrott. (Fagrell 2000) Om så är fallet har flickorna redan formats av samhällets diskurser kring hur kön gestaltas och som Hirdman uttrycker det ser mannen som ”norm”. (Hirdman1988) Flickorna tycker enligt lärarna att idrott är ett roligt ämne, men är det roligt att synas och höras mindre och därmed också kanske få mindre uppmärksamhet än pojkarna? Förmodligen är det ett mönster flickorna vant sig vid och inte reflekterar över.

Lärarna tycker att det är viktigt med jämställdhet när de planerar sina lektioner och idrottsaktiviteter, men menar att de mest utgår från gruppen och oftast inte tänker könsmässigt. En intressant aspekt är att lärarna talar om att flickorna gärna utövar ”traditionella pojkaktiviteter” som fotboll, innebandy etc. Något som också verkar öka i intresse ju äldre flickorna blir. Däremot är det ingen lärare som nämner något om pojkar som vill utföra ”traditionella flickaktiviteter”. Har vi inga flickaktiviteter? Eller är dans, aerobics,

rytmik och rörelse ett så pass litet inslag på idrottslektionerna att ingen tänker på det, trots att lärarna nämner det som favoritaktivitet för flickor. En annan aspekt kan vara att det är mer accepterat att vara flickan som vill göra ”traditionella pojkaktiviteter” än att vara pojken som vill ägna sig åt ”traditionella flickaktiviteter”. Om det förhåller sig på det här viset måste den mest utsatta individen i idrottshallen vara den individ som könsmässigt av samhället betraktas som man och förväntas uppföra sig därefter, men som själv känner att han ”inte passar in” i det traditionella könsmonstret. (jfr Nilsson 1999)

Resultatet visar också på att flickorna oftare är ”flickigare” i de yngre åldrarna när det gäller deras klädsel på idrottslektionerna men även i val av idrottsaktiviteter. De vill ofta hoppa rep och använda sig av rockringar. När flickorna når högstadiet har de i stort sett likadana idrottskläder som pojkarna. De vill också enligt lärarna ha bollsporter på idrotten precis som pojkarna vill men då helst i egen grupp. Flickorna har på detta sätt närmat sig pojkarna genom att med tiden ändrat sig i sina val av kläder och aktiviteter samtidigt som de tar avstånd från dem genom att de i högre utsträckning vill vara för sig själva på idrotten. Om detta grundar sig på att flickor vill vara som pojkar men, inte känner sig lika bra och bekväma i deras sällskap är det den manliga normen som styr och som förstärks ju äldre vi människor blir. (jfr Hirdman 1988)

Av de skolor vi besökt är det två av dem som har särundervisning. På vår fråga varför var svaren att det var förberedande inför högstadiet eller att man inte kände till anledningen, man accepterade faktum. En annan skola hade det inte schemalagt men kunde spontant ibland ha undervisning i särgrupper. Samtliga lärare säger att de upplever att det är positivt bland eleverna och i synnerhet bland flickorna. De blir på lika villkor för alla men det gynnar flickorna i högre grad som vågar mer i enkönade grupper.

Flickorna i sina särgrupper lever ut mer och vågar använda sina kroppar i högre utsträckning. En lärare berättar att flickorna gärna vill ha bollsporter i sina enskilda grupper. Vår uppfattning om detta då vi observerar vid en samundervisad lektion, är att många flickor är passiva och springer undan för att inte behöva få bollen. När de har gemensamma lektioner visar flickorna en aktiv passivitet - de tar ett steg åt sidan för pojkarna och det gäller generellt i alla åldrar vi observerat. Man skulle kunna tolka det som att de är pojkarna till lags. Men med sina ”medsystrar” i särgrupperna vågar de betydligt mer och där blir passiviteten inte påtaglig. Flickorna trivs i sina särgrupper, de bekräftar och ger varandra uppskattning och det stärker deras självkänsla enligt lärarna. ”Många flickor söker sin identitet genom att vara andra till lags och behöver få möjligheter att stärka sitt självförtroende innan deras intresse för att prova nya områden och tekniker kan väckas.” (Svaleryd 2002:55) Som lärare måste man hitta vägar för att varje elev skall utveckla en god självbild och att de vågar mer oavsett om det sker i sam – eller särundervisning.

Pojkarna kan även i sina grupper leva ut och stängas, gruffas och tillåtas ha mer tävlingsmoment enligt lärarna. Vi upplever då vi observerar pojkarna i sina grupper att det inte skiljer sig nämnvärt mot då de är i blandade grupper. Pojkarna är generellt tuffare och tar för sig och hörs mycket. Några utmärker sig mer än andra och det är i regel samma pojkar som gör det även då flickor och pojkar är blandade. ”Pojkars aktiva och ibland gränsöverskridande uppträdande gör att de får mycket tid och uppmärksamhet, ibland negativ i form av förmaningar och förbud. Att ofta möta negativa reaktioner kan skapa en osäkerhet runt identiteten. Osäkerheten skapar prestationsångest och det utbryter en tävlan om vem som är mest pojke”. (Svaleryd 2002:17) Vid en skola berättar en lärare att pojkarna där helst vill ha lektioner tillsammans med flickorna eftersom de håller ordning på dem och det var ett nog så

gott skäl till att ha dem i enskilda grupper enligt den läraren. ”Killarna måste ju lära sig att ta hand om sig själva, det är ju inte tjejernas uppgift.” (Annika)

Generellt tar pojkar mycket mer plats och tillåts göra det av lärarna på idrottslektioner än vad flickor gör. Särundervisning är till största fördel för flickor. Flickorna tillgodogör sig bättre av lektioner i enskilda grupper än alla tillsammans genom att disponera tiden bättre; lyssnar på läraren, är lugnare och blir mer aktiva på lektion.

I inledningen till vårt arbete ställde vi oss frågor kring varför pojkar går ut grundskolan med högre betyg än flickor i ämnet idrott och hälsa. Vi har inget konkret svar på det men har märkt att pojkar och flickor behandlas väldigt olika och det är mest till fördel för pojkarna. Även genom hur pojkar och flickor benämns görs kön enligt Butler och det är även vår uppfattning ”Killarna och flickorna” hörde vi vid flera tillfällen från flera idrottslärare. Killar associeras till aktiva individer och flickor till tysta och lydiga individer.

Lärarna menar att pojkar och flickor kroppsligt är olika och skillnaderna mellan dem ökar då de generellt under högstadiet kommer in i puberteten. Flickor är i regel tidigare i sin utveckling och upplevs som mer känsliga och sårbara. Då man börjar på högstadiet hamnar man ofta i nya grupper med kamrater från andra skolor och vår uppfattning är att flickor blir mer negativt påverkade av det än pojkar och det hörde vi även från lärare vi pratade med. Har man då en manlig idrottslärare som man från början inte känner, kan det vara känsligt att prata med dem om eventuella problem. Man upplever det lättare att be en kvinnlig lärare om att få gå undan eller sätta sig. Kvinnliga lärare gagnar flickor bättre ”de är inte så tävlingsinriktade som manliga lärare” hörde vi. ”Flickor är mer känsliga för smärta” var ett annat påstående vi fick från en lärare och reflekterar då över; vad finns det för belägg för det och jämförelse med vad? Vi tycker att det är tråkigt när det generaliseras och att man inte ser skillnader mellan individer utan ser eleverna som två grupper, där den ena gruppen är pojkar och den andra gruppen är flickor. Under vårt arbete får vi klart för oss att inom skolan generellt görs jämförelser och att pojkarna alltid är normen. Även om det inte alltid är verbalt uttalat finns den diskursen likväl inom skolan och i lärarnas agerande och tal. Vi har fått påtagliga ”bevis” genom vårt arbete; ”flickor har mindre muskelmassa och får därför oftare ont än pojkar” eller ”dom som håller på med bollsporter är bättre på att organisera och leda andra.” Generellt har pojkar mer bollsportsaktiviteter på sin fritid och enligt oss verkar det värderas högre bland lärarna än om man rider eller dansar. Om det syns tydligare i särundervisade grupper vad eleverna presterar, borde det vara lättare för idrottslärarna att sätta (rättvisa) betyg? (jfr Hirdman 1988, Butler 1997) I skolans läroplan står det att lärare skall motverka traditionella könsmonster och gestalta jämställdhet mellan könen. Men om man inte ser de könsmonster som finns är risken stor att lärare ideligen upprätthåller dessa och för sin traditionella och begränsande syn på kvinnligt och manligt vidare till eleverna. Då blir vårt uppdrag som lärare att bryta upp normer och värderingar om kön och överföra grundläggande värden, det som läroplaner avser.

Vi har funnit mycket intressant i våra samtal med och observationer av lärare. Idrottshallen är en arena som påtagligt tydliggör hur kön görs, upprätthålles och reproduceras. Idrottshallen är också den plats där det ofta först visar sig om eleverna har några problem i eller utanför skolan. Det är något som flera av våra informanter talade om. ”Om man har ont i själen kan man även få ont i knäet!” (Markus) Dock har vi inget perspektiv till hur eleverna ställer sig till detta eller resultatet i vårt arbete det är ett uppslag för vidare forskning.

Referenser

- Annerstedt Claes. (2002) Betygssättning i idrott och hälsa I: *Att döma eller bedöma, tio artiklar om bedömning och betygssättning*. (Red.), Skolverket. Stockholm: Liber
- Butler, Judith. (1997) *Det performativa könet*. I: Res Publica, Symposions teoretiska och litterära tidskrift Nr 35/36, maj 1997)
- Butler, Judith. (2005). *Könet Brinner*. Texter i urval av Tiina Rosenberg. Översättning Karin Lindeqvist. Svenska utgåvan, Stockholm; Natur och kultur
- Fagrell, Birgitta. (2000) De små konstruktörerna. Flickor och pojkar om kvinnligt och manligt i relation till kropp, familj och arbete. I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift Nr 1 2005*.
- Fägerborg E, Intervjuer. I: *Etnologiskt fältarbete*. (Red.), Kaijser, L, & Öhlander, M (1999). Lund; Studentlitteratur.
- Gilje, Nils, Grimen, Harald. (2003). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg; Daidalos
- Hirdman, Yvonne. (1988). *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning*. Kvinnovetenskaplig tidskrift Nr 1 1988.
- Hirdman, Yvonne. (2001). *Med kluven tunga LO och genusordningen*. Stockholm; Atlas
- Kvale, Steinar. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund; Studentlitteratur
- Larsson, Håkan. (2002), *Bortom 'sam- och särundervisning' i ämnet idrott och hälsa*. Aktuell beteendevetenskaplig idrottsforskning 2002. Lärarhögskolan Stockholm.
- Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94) I: *Lärarens handbok – skollag, läroplaner, yrkesetiska principer*, Stockholm; Lärarförbundet.
- Nilsson, Bo. (1999) *Maskulinitet. Representation, Ideologi och retorik*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Skolverket. (2000). *Kursplaner och betygskriterier Grundskolan*.
- Skolverkets rapport Nr 287. (2003) *Könsskillnader i måluppfyllelse och utbildningar*. www.skolverket.se
- Strömqvist, Siv. (2000). *Skrivboken skrivprocess, skrivråd och skrivstrategier*. Malmö; Gleerups.
- Svaleryd, Kajsa. (2002). *Genuspedagogik En tanke- och handlingsbok för arbete med barn och unga*. Stockholm; Liber.
- Öhlander Magnus, Deltagande observation. I: *Etnologiskt fältarbete*. (Red.), Kaijser, L, & Öhlander, M (1999). Lund; Studentlitteratur
- Öhrn, Elisabet. (2002). *Könsmönster i förändring? – en kunskapsöversikt om unga i skolan*.

Elektroniska källor

Fredriksson, Eva (2005) Stockholms universitet; Historiska institutionen. (05.09.12.)
http://www.historia.su.se/personal/eva_fredriksson/#Ling

Friskis och svettis <http://www.friskissvettis.se>

Larsson, Håkan, (2005) Kön – Idrott – Skola. Artikel 2005-12-14
Lärarhögskolan Malmö

http://www.idrottsforum.org/articles/larsson/larsson_fagrell_redelius/larsson_fagrell_redelius_051214.html

Bilaga

Intervjufrågor

1. Ditt namn?
2. Hur gammal är du?
3. Hur länge har du arbetat som idrottslärare alternativt haft idrott med eleverna?

4. Hur tror du eleverna upplever idrotten?
Är det någon skillnad mellan hur pojkar och flickor upplever idrotten?
5. Hur tänker du när du planerar dina lektioner?
6. Tänker du på jämställdhet mellan könen när du planerar dina lektioner?
7. Tycker du att det är någon skillnad på att undervisa pojkar/flickor?
8. Tycker du att du behandlar pojkar – flickor olika?
Kan du utveckla det?

9. Om pojkar skulle få välja, vad vill de då helst göra på idrotten?
10. Om flickor får välja, vad skulle de välja att göra på idrotten?
Är det så enkelt att man ser skillnad mellan pojkar och flickor?
Kan det vara så att flickor vill göra ”traditionellt” pojkiga aktiviteter – och vice versa?
11. Vilka av favoritaktiviteterna har du med på dina lektioner?
Hur ser fördelningen ut mellan dessa favoritaktiviteter?
Handlar aktiviteterna om att både flickor och pojkar ska uppskatta dem – eller finns det andra skäl för att du väljer olika aktiviteter?

12. Finns det enligt dig några könsneutrala aktiviteter?
Vilka aktiviteter inom ämnet tycker du – i så fall – är helt könsneutrala?
Är alla elever lika aktiva vid dessa aktiviteter oberoende av kön?
13. Tar du någon hänsyn till eleverna utifrån kön?
14. Man talar ibland om att pojkar och flickor tar olika plats i skolan. Vilket kön upplever du tar mest plats på idrottslektionerna?
På vilket sätt? Handlar det enligt dig om kön – eller tycker du att du ser andra orsaker till vem som tar mest plats?

15. Hur ser frånvaron ut på idrottslektionerna?
Är det någon skillnad mellan pojkar och flickor, när det gäller frånvaron?
Vad beror den på?
Vilka skäl anger eleverna?
16. Hur upplever du att pojkarna/flickorna tar för sig på lektionerna?
Kan man bara tala om kön? Finns den ”tyste pojken” och den ”utåtagerande flickan” i din klass?
Hur tänker du kring detta?
17. Är det någon skillnad mellan pojkar och flickor på vad de presterar under idrotten?
18. Ser du att pojkar/flickor tar mer/mindre allvarligt på ämnet?

19. Hur tänker du när du delar in klassen i lag eller grupper?
20. Har du alltid dina idrottslektioner med flickor och pojkar blandat eller händer det att du har enbart pojk- resp. flicklektioner?
Om du har det uppdelat, vad är skälet till det?
Hur upplever du att eleverna tycker att det är att ha idrottslektioner med enbart det egna könet?
Är det någon skillnad mellan vad pojkar och flickor tycker?

21. Hur ser en lyckad idrottslektion ut för dig?
Vad innehåller den för olika moment?
Hur ofta upplever du att detta inträffar?
22. Hur påverkas eleverna av att vi har så duktiga idrottsmän/kvinnor i Sverige?
Talar eleverna om detta?
Är det någon skillnad mellan könen?
23. Vad har eleverna för idrottsaktiviteter på fritiden?
24. Präglar elevernas idrottsaktiviteter på fritiden innehållet i dina lektioner?
25. Enligt skolverket har flickor sämre betyg än pojkar i ämnet idrott när de går ut grundskolan. Vad tror du det kan bero på?
Känner du igen dig i detta?
Stämmer det med dina elever?

Är det något annat du funderat över som vi glömt att fråga?